

”Niitä ei säre koskaan”
Tutkielma hammasproteesin käyttäjistä ja hampaiden
hoidon kokemuksista

Eeva Joska

Pro gradu -tutkielma

Helsingin yliopisto

Kulttuurien osasto

Kansatiede

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos - Institution - Department Kulttuurien osasto	
Tekijä - Författare - Author Eeva Joska		
Työn nimi - Arbetets titel Niitä ei säre koskaan — Tutkielma hammasproteesin käyttäjistä ja hampaiden hoidon kokemuksista		
Oppiaine - Läroämne - Subject Kansatiede		
Työn laji - Arbetets art - Level Pro gradu -tutkielma	Aika - Datum - Month and year 04/2018	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 57 s.
Tiivistelmä - Referat - Abstract <p>Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen kokemuksia hammasproteesien käytöstä ja siihen liittyvistä tunteista muistitietoaineiston kautta. Primaariaineistona tutkielmassani toimii Maitohampaat, naimahampaat, tekohampaat — Hammashoidon perinne -kilpakeruu, jonka ovat toteuttaneet Suomen Hammaslääkäriliitto ry. ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto. Keruu on järjestetty marraskuun 2001 ja toukokuun 2002 välillä. Kilpakeruuaineistosta valikoitui 15 vastausta, joita tarkastelen tutkielmassani. Vastaajat ovat syntyneet 1910—1940-luvuilla. Tutkimuskysymykseni ovat: Millaisia kokemuksia kertojilla on hammasproteesien käytöstä ja hampaiden hoidosta ennen niiden menetystä? Miten hampaiden hoitoa ja proteesien käyttöä aineistossa muistellaan? Millaiseen historialliseen kontekstiin kokemukset voidaan sijoittaa?</p> <p>Teoreettisena viitekehystenä tutkielmassani toimii ymmärtävä muistitietotutkimus ja Marja-Liisa Honkasalon käsite arkiteoria. Arkiteoriat ovat ihmisten omasta toiminnasta ja kokemuksista johdettuja sairauksien ja lääketieteen tulkintoja. Näitä tulkintoja ihmiset tekevät arjessaan. Lisäksi olen käyttänyt tutkimusta tukevaa kirjallisuutta. Tutkimusaineiston analyysissä olen käyttänyt lähiluvun menetelmää. Tärkeitä käsitteitä tutkielmassani ovat muistelu, uutuuskien vastustus ja sosiaalinen kärsimys.</p> <p>Ensimmäisessä analyysiluvussa kerron hammashuollon historiasta Suomessa ja hampaiden hoidon tottumuksista muistitietoaineiston kertomusten kautta. Toisessa analyysiluvussa käsittelen särkevien hampaiden hoitoa ja hammaslääkärissä käymisen kokemuksia. Kolmannessa analyysiluvussa analysoin kertomuksia hampaiden menettämisestä ja hammasproteeseista. Käsittelen arkiteorioiden avulla proteeseihin liittyviä muistoja ja tunteita. Neljännessä analyysiluvussa lähestyn hammasproteesien käyttäjien kokemuksia kauneuteen ja vanhuuteen liitettyjen käsitysten kautta.</p> <p>Proteesien käyttäjät analysoivat itse syitä huonolle hammasterveydelleen kertomuksissaan. Arkiteorioita käytetään omien hampaiden terveyden selittämiseksi, ja oman toiminnan järjeistämiseksi. Kertomuksista kävi ilmi, että vielä enemmän kuin proteeseja, pelättiin täyttä hampaattomuutta ja sen mukanaan tuomaa ulkonäköä. Hampaattomuus ja hammasproteesien käyttö koettiin yksityisasiaksi ja haluttiin siten pitää piilossa muilta.</p> <p>Kertojien kokoamat arkiteoriat hampaiden menetyksestä yhdistelevät saatavilla ollutta lääketieteellistä tietoa ja kokemusperäistä tietoa. Arkiteorioiden sisältöön on eniten vaikuttanut jokaisen kohdalla oma eletty elämä ja lähipiirin kokemukset.</p>		
Avainsanat – Nyckelord Kansatiede, Muistitietotutkimus, Arkiteoria, Sosiaalinen kärsimys, Hammashoito		
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto.		
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information		

Sisällys

1. JOHDANTO	1
1.1. Tausta ja tutkimuskysymykset	1
1.2. Aikaisempi tutkimus ja käsitteet	6
1.3. Muistitietotutkimus tutkimusmenetelmänä ja tutkimuksen aineistona	10
2. HAMMASHUOLTO JA HAMPaidEN HOIDON TOTTUMUKSET.....	16
3. HAMPaita SÄRKEE	21
3.1. Kotikonstit hampaiden ja hammassärlyn hoidossa.....	21
3.2. Hammaslääkärin tuoliin.....	24
4. OMISTA HAMPaISTA TEHTYIHIN HAMPaISIIN	29
4.1. Hampaiden menettäminen ja siihen liittyvät tunteet	29
4.2. Proteesit — helpotusta ja katumusta	33
5. HAMPaATTOMIA YHTEISKUNNAN JÄSENIÄ.....	41
5.1. Hyväksyttävä hampaattomuus	41
5.2. Hampaat, kauneus ja vanhuus.....	44
6. JOHTOPÄÄTÖKSET	49
LÄHTEET	53

1. Johdanto

1.1. Tausta ja tutkimuskysymykset

Kasvot ja suu ovat jokaiselle ihmiselle hyvin yksityistä aluetta, johon liitetään paljon merkityksiä. Toisen ihmisen suuhun katsominen tai koskeminen on yksi suurimpia yksityisyyden rajan ylittämisiä. Hampaat tai niiden puuttuminen vaikuttaa ihmisen kasvosten muotoihin ja ilmeisiin. Hampaiden puuttuminen voi viedä ihmiseltä hymyn ja ilon.

Hampaat ja niiden hoidon syvällinen pohtiminen on jollain tasolla ollut elämässäni mukana jo monta vuotta. Olen opiskellut hammasalaa, ja valmistun vuoden päästä hammasmekanikoksi. Eli tulevaisuudessa hampaat eivät ole vain mietinnän aiheena, lisäksi valmistun työkseni hammasproteeseja. Koska hammaslääketieteen ammattilaisen näkökulma on minulle entuudestaan tuttu, halusin tämän tutkimuksen myötä tuoda hammasproteesien käyttäjien ajatuksia ja kokemuksia esille.

Tässä tutkielmassa tarkastelen kokemuksia hammasproteesien käytöstä ja siihen liittyvistä tunteista muistitietoaineiston avulla. Tutkimuskysymykset ovat: Millaisia kokemuksia kertojilla on hammasproteesien käytöstä ja hampaiden hoidosta ennen niiden menetystä? Miten hampaiden hoitoa ja proteesien käyttöä aineistossa muistellaan? Millaiseen historialliseen kontekstiin kokemukset voidaan sijoittaa?

Hammasproteesien tarkoitus on jäljitellä luonnonhampaita ja niitä ympäröiviä kudoksia eli niiden käyttäjää ei pitäisi erottaa päällepäin. Proteesit ovat ikään kuin piilossa, eivätkä sen takia mikään yleinen keskustelunaihe ainakaan julkisesti. Siksi onkin tärkeää tutkia proteesien käyttäjien kokemuksia ja proteeseihin liittyviä tunteita.

Tämän tutkimuksen yhteydessä hammasproteeseilla viitataan hampaattoman suun protetiikkaan eli kokoprotetiikkaan, jolloin korvataan koko luonnonhampaisto sekä hampaita ympäröiviä kudoksia irrotettavilla proteeseilla. Tavoitteena on, että proteeseilla voi syödä normaalisti, ilmehtiä ja tuntea ulkonäkö hyväksi.¹

---

¹ Meurman et. al. 2008, 623.

Myös osaproteeseja käsitellään tutkimuksessa, ja niillä tarkoitetaan irrotettavia proteeseja, jotka eivät kuitenkaan korvaa koko hampaistoa. Irrotettavia osaproteeseja käytetään nykyään vain jos hampaiden puutosalueet ovat laajoja.¹

Kansatieteellisen tutkimuksen kentällä tämä tutkimus sijoittuu muistitietotutkimuksen traditioon ollen ymmärtävää muistitietotutkimusta. Ymmärtävän muistitietotutkimuksen tavoitteena on aineiston avulla ymmärtää ja tulkita tutkimuskohdetta eli tässä tapauksessa proteesin käyttäjiä.² Tämä tutkimus liittyy aiheensa puolesta myös lääketieteellisen kansatieteen ja vanhuuden ja vanhenemisen etnologisen tutkimuksen traditioon.

Tarkastelen tutkielmassani myös muistitietoaineistoon ja kyselyaineistoon liittyvää problematiikkaa, miten joitain asioita muistellaan ja miksi, ja mitä ehkä jätetään kertomatta. Pohdin myös, miksi jotkut asiat halutaan kertoa ja tuoda esille. Muistitietoaineistoa tutkittaessa on myös tärkeää tuoda esille millainen on tutkimuksen tekijän rooli, ja miten tutkija reflektoi tutkimusprosessia aineistoa analysoidessaan ja tulkitessaan muistitietoa.

Tutkija tuo tutkimukseen aina oman ymmärryksensä ja taustatietonsa aiheesta. Kaikki eivät näe tai tulkitse samaa aineistoa samalla tavalla, tutkijakin voi kiinnittää enemmän huomiotaan joihinkin tiettyihin seikkoihin ja jättää toiset asiat vähemmälle huomiolle tai jopa huomaamatta.³ Kyselyaineiston ollessa primaariaineisto, tutkijan on ymmärrettävä olevansa osa aineiston ja lukijan dialogia tehdessään tutkimustaan ja tulkintaa, tai valitessaan ja rajatessaan tutkimusaineistoa.⁴ Tutkijan tulkinta ja reflektio aineistoon vaikuttaa siihen millaista dialogia aineiston kanssa käydään, ja väistämättä siten myös siihen millaisia tutkimustuloksia aineistosta saadaan. Lisäksi on muistettava, että tutkija tekee tulkintaa aina omasta ajastaan käsin.

Ensimmäisen tutkimusaineistoon tutustumisen jälkeen alkuolettamuksena oli, että hammaslääketieteen historiasta voisi löytyä selittäviä tekijöitä, kenties käännekohta, proteeseihin liittyvien häpeän ja syyllisyyden tunteiden syntymiselle. Ennako-oletus proteesien käyttöön liittyvästä häpeästä kumpusi aineistosta.

---

¹ Meurman et. al. 2008, 635.

² Ymmärtävä eli tulkinnallinen muistitietotutkimus, ks. Ukkonen 2006, 186-188.

³ Latvala 2004, 154.

⁴ Olsson 2016, 158.

Tutkijan oman aseman pohtiminen tutkimusta tehtäessä osoittautui tärkeäksi, sillä tutkijana ja hammaslääketieteellisen alan opiskelijana katson aihetta arjessa aivan eri näkökulmasta kuin muistitietoaineiston kertojani. Tutkijan itsereflektion ja refleksiivisyyden esille tuominen on tärkeää siksikin, että tutkijalla voi olla aiheesta ennakkokäsityksiä. Omat ennakkokäsitykseni liittyvät omien hampaiden arvostukseen. Ajattelen, että hampaiden hoito on tärkeä osa oman terveyden hoitamista nykyään, mutta 1900-luvun alussa omia hampaita ei ole arvostettu yhtä paljon.

Ennakkokäsitykset on kuitenkin pystyttävä laittamaan sivuun tarvittaessa. Tutkijan on hyväksyttävä erehtymisen mahdollisuus myös sellaisessa asiassa, josta hänellä on paljon tietoa etukäteen. Menneisyyden rekonstruoimisen tavat on tutkijan aina perusteltava, jotta tutkimus voisi olla uskottava.¹

Etnologisen tutkimuksen yhtenä tavoitteena voidaan pitää äänen antamista myös niille ihmisille ja ihmisryhmille, joilla ei ole lainkaan virallista kirjoitettua historiaa, ja joiden ääni ei pääse yhteiskunnassa kuuluviin.² Lääketieteellisen antropologian tutkija Marja-Liisa Honkasalo tuo artikkelissaan *Kulttuuri ja sairaus etnografisena tutkimuskohteena* esille Michel Foucaultin ajatuksen ns. alistetuista tietomuodoista, joilla tarkoitetaan juuri sellaista tietoa, jota kansatieteilijäkin tutkimuksessaan etsii. Alistettu tieto ei ole tieteellistä, todistettua tietoa, mutta se on tärkeässä osassa sellaisessa kulttuurien tutkimuksessa, jolla pyritään antamaan ääni hiljaisille.³

Foucaultin mukaan alistettu tieto on historiallista sisältöä, jota pidetään tieteellistä tietoa vähäpätöisempänä, sillä se on ei-käsitteellistä ja rinnakkaista tai marginaalista tieteellisesti tutkitulle ja todistetulle tiedolle. Hyvänä esimerkkinä tästä voidaan pitää esimerkiksi potilaan tai sairaanhoitajan tietoa, joka ei kuitenkaan ole lääketieteellistä tietämystä. Sitä ei voi pitää myöskään yleistietona, sillä se on tietoa jostain tietystä, rajatusta asiasta tai aiheesta. Foucault kutsuu alistettua tietoa myös *kansan tiedoksi* (knowledge of people).⁴

Vaikka lääketieteen, kuten monen muunkin tieteen, sisällä suositaan oman alan metodeihin perustuvaa tutkimustietoa, tehdään terveydenhuoltoon ja terveyteen kohdistu-

---

¹ Fingerroos & Haanpää 2006, 41-44.

² Honkasalo 2012, 443.

³ Honkasalo 2012, 444.

⁴ Foucault 2003, 7-8.

vaa tutkimusta monella muullakin tieteenalalla. Kulttuurien tutkimuksen alalla on tehty viime vuosina useita tutkimuksia lääketieteeseen liittyen. Esimerkiksi Andréa Wiszme-
gin tutkimus *Cells in Suspense. Unboxing the Negotiations of a Large-scale Cell Trans-
plantation Trial* liittyy geeni- ja kantasolututkimukseen tutkimalla etnografisesti lääke-
tieteelliseen tutkimukseen osallistuvan henkilökunnan käsityksiä tutkimusetiikasta ja
keskustelusta, joka on käytävä jotta tutkimus voisi edetä. Tutkimus tarkastelee miten
tiedettä tekevä ihminen suhtautuu tutkimuksen edetessä kohtaamiinsa uusiin eettisiin
kysymyksiin.¹ Potilaan näkökulmaa tarkastelee Michael Andersenin tutkimus *This "Ot-
her" Brain of Mine*. Tutkimus käsittelee aivohalvauspotilaiden elämää, ja sitä miten he
selviävät elämästään halvauksen jälkeen. Tässä tutkimuksessa etnologinen projekti
näyttää aivohalvauksesta potilaan näkökulman ja siten täydentää lääketieteellistä tie-
toa asiasta.²

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on etsiä tietoa hammaslääketieteellisestä asiasta
etnologisesta näkökulmasta. Faktat eivät ole niinkään tärkeitä, vaan kertojien omat
muistot ja kokemukset. Näkökulma ei ole lääketieteellinen, mutta yhdistämällä lääke-
tieteen tietoa ja etnologisin menetelmin kerättyä tietoa, voidaan aiheeseen löytää uu-
sia näkökulmia. Foucaultin nimeämästä alistetusta tiedosta saadaan tieteellistä käsit-
teellistämällä ja kontekstualisoimalla se.

Tässä tutkimuksessa käsitteellistän muistitietoaineiston tietoa sanoittamalla kertojien
tunteita käyttäen apuna Marja-Liisa Honkasalon käsitettä *arkiteoria*. Honkasalo käyttää
käsitettä väitöskirjassaan *Reikä sydämessä. Sairaus pohjoiskarjalaisessa maisemassa*.
Arkiteorialla hän tarkoittaa ihmisten omasta toiminnasta ja kokemuksista lähteviä ja
johdettuja sairauksien ja lääketieteen tulkintoja. Näitä tulkintoja eli arkiteorioita ihmi-
set tekevät arjessaan.³

Honkasalo esittelee Clifford Geertzin ajatuksen *arkijärjestä*, joka on omanlaisensa kult-
tuurinen systeemi, joka rakentuu suoraan ihmisten arkisista tulkinnoista maailmasta.

---

¹ Wiszmege 2016, 104-123.

² Andersen 2015, 125-139.

³ Honkasalo 2008b, 25.

Arkijärjellä on oma systemaattisuus ja perusteet. Arkijärjen systeemissä asioiden selitykseksi riittää arkikokemukseen vetoaminen.¹

Clifford Geertzin on kirjoittanut arkijärjestä, että se on järjestäytyneitä ja harkittuja ajatuksia, joista on johdettavissa käyttökelpoisia päätelmiä. Arkijärki ei seuraa mitään tiettyä uskontoa, ideologiaa tai metodia. Geertziä lainaten ”maailma on sen auktoriteetti”.²

Honkasalo määrittelee arkiteoriat arkijärjen kiteymiksi.³ Arkiteorioiden tarkoituksena on tehdä sairaus tai vaiva ymmärrettäväksi.⁴

Muistitietoaineiston kertojien kokemukset sijoitetaan yhteiskunnalliseen ja historialliseen kontekstiin käyttämällä apuna esimerkiksi kulttuurien tutkija Kati Mikkolan väitöskirjatutkimusta *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Mikkola tutki väitöskirjassaan Suomessa tapahtunutta modernisaatioprosessia, ja sitä miten modernit elämänmuodot tulivat osaksi arkea 1800-luvun puolivälistä lähtien. Säätö-yhteiskunnasta siirryttiin kohti kansalaisyhteiskuntaa, ja uudet koneet ja kulkuvälineet muuttivat työtapoja. Maailmankuvaa taas muuttivat uudet ideologiat. 1930-luvulla voitiin jo tarkastella mennyttä modernisaatiota.⁵ Monien tämän tutkimuksen informanttien muistelu ajoittuu tähän modernisaation jälkeiseen aikaan, jolloin useimmat uusista asioista on jo hyväksytty, mutta niiden epäily on vielä muistissa.

Mikkolan tarkastelun kohteena on erityisesti maaseudun ihmisten uutuuksien vastustus. Erityisesti teknologiaa, maatalouskoneita ja vaatteita vastustettiin kansan parissa.⁶ Hampaiden hoito ja hammaslääkärissä käyminen saattoi pitkään näyttäytyä kansalle yhtenä tällaisena vastustettavana uutuuksena.

Taina Kinnunen on väitöskirjassaan *Lihaan leikattu kauneus. Kosmeettisen kirurgian ruumiillistuneet merkitykset* tutkinut kauneutta. Kinnunen tutki kauneuskulttuuria ja kauneusleikkausten merkityksiä yksilön ja kulttuurin näkökulmista. Hän toteaa, että

---

¹ Honkasalo 2008b, 96-97.

² Geertz 1992, 2.

³ Honkasalo 2008b, 96-97.

⁴ Honkasalo 2008b, 99.

⁵ Mikkola 2009, 295.

⁶ Mikkola 2009.

kaupungistuminen yhdessä kulttuurin medioitumisen kanssa on ollut ehtona myös metropolien ulkopuolelle ulottuvan ulkonäkökulttuurin leviämislle.¹ Kinnusen tutkimus tarjoaa apuvälineen kauniiden hampaiden kulttuuristen kerrostumien jäljittämiseen.

1.2. Aikaisempi tutkimus ja käsitteet

Kulttuurien tutkimuksen parissa on tehty paljon tutkimusta liittyen terveyteen ja sairauteen, sekä terveydenhuoltoon. Tutkimuksissa on käytetty erilaisia tapoja lähestyä terveydenhuollon ammattilaisten työtä ja sen tutkimusta. Niissä on otettu huomioon potilaan ja lääkärin näkökulmat, sekä yhteiskunnallinen näkökulma.² Se tarkoittaa, että viime vuosikymmenen ajalla etnologisesta näkökulmasta kerätty tieto lääketieteen alaan liittyen on tullut enenevässä määrin tutkimuksen piiriin. Lääketieteellisessä tiedossa on paljon kulttuurista variaatiota, joten etnologian avulla on mahdollista paikantaa ja tunnistaa laajoista kokonaisuuksista vuorovaikutukseen vaikuttavia asioita ja siten auttaa ihmisiä ymmärtämään toisiaan yli eri alojen rajojen. Kulttuurien tutkija pystyy jäsentämään tieteellisiä ja ammatillisia käytäntöjä kulttuurisina.

Erittäin hyvä esimerkki tällaisesta tieteiden välisestä tutkimuksesta on folkloristi Piret Paalin väitöskirja *Written Cancer Narratives. An Ethnomedical Study of Cancer Patients' Thoughts, Emotions and Experiences*. Tutkimuksessa Paal analysoi potilaiden kirjoittamia syöpäkertomuksia. Paal tutki, miten potilaat kokevat hoidon ja millaisia merkityksiä syöpään liitetään Suomessa.³

Myös vanhenemista ja vanhuutta on tutkittu kulttuurien tutkimuksen kentällä lähiaikoina paljon.⁴ Åsa Alftberg on kirjoittanut aiheesta tutkimuksessaan *New Objects, Old Age: The Material Culture of Growing Old*. Alftberg on tutkinut vanhenemisen materiaalista kulttuuria, eli esineitä, joita liitetään vanhuuteen ja vanhenemiseen. Osa esineistä on jatkeita keholle, kuten hammasproteesit, ja osa taas on apuvälineitä, kuten verenpainemittarit. Tutkimuksessa kiinnitettiin huomiota, miten esineet vaikuttavat

---

¹ Kinnunen 2008, 308.

² Esim. Wolanik Boström & Öhlander 2015, 7-24. Andersen 2015, 125-139.

³ Paal 2011.

⁴ Esim. Ojanen 2016, 14-26.

identiteettiin, ja millä tavalla ne hyväksytään osaksi arkea, sekä miten tärkeää esine-
tutkimus on myös vanhuutta tutkittaessa. Alftbergin tutkimuksessa hammasproteesit
liitetään vanhuuteen ja vanhenemiseen kuuluvaksi esineeksi.¹

Hampaattomuus ja proteesien käyttö ei ole aina suoranaisesti liittynyt vanhuuteen,
mutta nykyään proteesit voidaan kokea merkinä vanhenemisestä. Hammaslääketie-
teellisten tutkimusten mukaan hampaiden menetys on elämän mittainen prosessi, joka
johtaa hampaattomuuteen vasta vanhalla iällä². Tämä tutkimus voidaan siten sijoittaa
myös gerontologisen kansatieteen jatkumoon.

Sairauden ja kulttuurin suhdetta on tutkinut lääketieteellisen antropologian tutkija
Marja-Liisa Honkasalo väitöskirjassaan *Reikä sydämessä. Sairaus pohjoiskarjalaisessa
maisemassa*.³ Vaikka hampaattomuus ei olekaan varsinaisesti sairaus, hampaattomuus
ja proteesien käyttäminen vaikuttaa varsin paljon sekä fyysiseen että psyykkiseen ter-
veyteen sekä terveyden kokemiseen.⁴

Honkasalo käyttää omaa aihettaan lähestyessään apuna *sosiaalisen kärsimyksen* käsi-
tettä, ja erottaa näin sairauden etnologisen tutkimuksen lääketieteellisestä tutkimuk-
sesta. Honkasalo käyttää käsitettä tutkimuksessaan apuvälineenä.⁵ Honkasalo on kir-
joittanut myös artikkeleita lääketieteellisen antropologian alalta. Esimerkiksi artikkelis-
saan *Etnografia terveyden, sairauden ja terveydenhuollon tutkimuksessa* Honkasalo
kertoo etnografisen tutkimuksen tuomista mahdollisuuksista ja uusista näkökulmista
lääketieteen tutkimukseen.⁶

Folkloristi Georg Drakos on tehnyt etnologista tutkimusta sairauteen ja kulttuuriin liit-
tyen. Esimerkiksi hänen väitöskirjansa *Makt över kroppen och hälsa. Om leprasjukas
självförståelse i dagens Grekland* käsittelee lepra sairastavien kertomuksia. Lepraan
sairastumiseen liittyy kertomista, mutta myös vaikenemista, sillä sairaus on leimaava.⁷

Lääketieteen harjoittamista ja erilaisia toimenpiteitä ja niiden seurauksia on tärkeää
tutkia myös muista kuin lääketieteen tarjoamista lähtökohdista, jotta nähdään millaisia

---

¹ Alftberg 2017, 23-34.

² Nevalainen 2004, 11.

³ Honkasalo 2008b.

⁴ Meurman et. al. 2008, 623.

⁵ Honkasalo 2008b, 72-76.

⁶ Honkasalo 2008a, 4-17.

⁷ Drakos 1997.

ongelmia ihmiset kohtaavat työssään lääketieteen parissa tai itse sairastaessaan. Kulttuurien tutkija on tutkijana jossain lääketieteen edustajan ja tavallisen ihmisen välissä, ja voi siten toimia ikään kuin välikätenä ja välittää kummallekin osapuolelle tietoa siitä mitä toinen ajattelee tai kokee. Kulttuurien tutkija voi nähdä rajapinnan siinä millä lailla potilaiden ja henkilökunnan käsitykset sairaudesta ja hoidosta eroavat, ja toimia tällä rajapinnalla.¹

Hammaslääkäreitä kiinnostaa oman alansa historia ja kehitys, josta osoituksena hammaslääketieteen alasta ja sen kehittymisestä kertova *Jalkaporasta bioaikaan – Hammaslääketiedettä ja suun terveydenhuoltoa sotavuosilta 2000-luvulle*, joka esittelee varsin kattavasti ja eri näkökulmista hammaslääketieteen eri alojen historiaa.² Myös Hammaslääkärilehdessä on vuoden 2017 aikana ilmestynyt juttusarja *Suomi 100 vuotta*, joka esittelee hammaslääkärien ammattikunnan kehitystä ja historiaa.³

Hammashoidon perinne -keruukilvasta on tehty kokoomateos *Hammashoidon perinne*, joka keskittyy esittelemään keruun tuloksia lähinnä hammaslääkäriin näkökulmasta.⁴

Airi Pekkolan suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuden laitoksella tekemä väitöskirja *Hammasta särkee – Tutkimus hammassärlyn kansanomaisesta parantamisesta ja hammasmädän ehkäisystä Suomessa ja Virossa vuodelta 2016* on temaattisesti lähellä tämän tutkimuksen aihetta, mutta keskittyy nimensä mukaisesti suussa olevien omien hampaiden hoitoon ja parantamiseen liittyviin keinoihin ja uskomuksiin.⁵

Tämä tutkimus sijoittuu kansatieteellisen tutkimuksen kentässä myös *muistitietotutkimukseen*.

Muistitietohistoria ja suullinen historia tutkii ilmiöitä, ei vain toimijoita ja tapahtumia. Eri tutkimuslähteistä löytyvät tiedonmuruset ja johtolangat voidaan yhdistellä niin, että niistä saadaan laajempia rakenteita. Tutkijan tehtävä on löytää johtolangat ja jäljet isomman informaatiomäärän joukosta. Keskeisiä kysymyksiä ja pohdinnan aiheita ovat mitä muisti ja kerronta oikeastaan ovat ja mitä muistitieto voi kertoa menneestä.

---

¹ Honkasalo 2008a, 13-14.

² Jalkaporasta bioaikaan.

³ Esim. Vuorela 2017, 24-26.

⁴ Sotamaa 2004.

⁵ Pekkola 2016.

Myöskään se, mikä on historiallinen tosi, ei ole tärkeää, vaan ennemminkin mitä kertoja asiasta uskoo ja tuntee. Näkökulma on asiassa olennainen, on tärkeää olla selvillä kenen näkökulmaa asiasta käsitellään.¹

Moderni suullinen historia syntyi toisen maailmansodan jälkeen, jolloin kiinnostuttiin tallentamaan tavallisen ihmisen kokemuksia. Tutkimuksen kohteeksi nostettiin myös juuri ne ihmisryhmät, joita ei oltu aiemmin juuri tutkittu, kuten köyhät ja työläiset.²

Oral history voidaan suomentaa myös *muistitietotutkimukseksi* tai *muistitietohistoriaksi*.³

Suullisesta historiasta voidaan erottaa *muistitietotutkimus*, joka on käsitteenä ehkä hieman laajempi, sillä se käsittää puhutun tiedon lisäksi tekstit. Suomalaisessa tutkimuksessa *suullisen historian tutkimus* ja *muistitietotutkimus* tarkoittavat yleensä samaa asiaa.⁴ Fingerroos ja Haanpää ovat artikkelissaan *Muistitietotutkimuksen ydinkäsitteitä* päätyneet käyttämään termiä *muistitietotutkimus* viitaten suomalaisen tutkimuksen lähdeaineistojen suureen määrään. Muistitietotutkimuksella tarkoitetaan artikkelissa kaikkia menneisyyden tulkintoja, ei yksinomaan akateemisesti tai tieteellisesti tuotettua tietoa.⁵ Tässä tutkimuksessa käytetään myös termiä *muistitietotutkimus*.

Muistitietotutkimuksesta voidaan toisaalta myös ajatella, että se on tutkimusta muistitiedosta, joka taas on kirjoitettua ja siten jo tallennettua suullista historiaa. Tästä voidaan päätellä, että muistitiedossa on jo tapahtunut tulkintaa verrattuna suulliseen historiaan.⁶ Myös Fingerroos ja Peltonen esittävät ajatuksen, että muistitietotutkimuksessa tuotetaan rekonstruktioita.⁷

Muistitieto ja mitä se sisältää riippuu hyvin paljon kertojasta, kertojan yhteisöstä, ja kertojan ja yhteisön tavasta muistaa.⁸

Myös muistamisen prosessin ymmärrys on avainasemassa muistitietoa tulkittaessa. Muistaminen ja muistelu tapahtuu nykyisyyden ja menneisyyden vuorovaikutuksessa.

---

¹ Abrams 2010, 19-25.

² Abrams 2010, 4-8.

³ Fingerroos & Peltonen 2006, 8.

⁴ Fingerroos & Peltonen 2006, 8-9.

⁵ Fingerroos & Haanpää 2006, 28.

⁶ Abrams, 2010, 9.

⁷ Fingerroos & Peltonen 2006, 10.

⁸ Korkiakangas 2006, 126.

Tämä käy konkreettisesti ilmi tässä tutkimuksessa erään informantin kirjoituksesta, jossa hän kuljettaa tarinaa menneisyydestä nykyisyyden rinnalla. Kertoja ikään kuin vertaa menneisyyttä ja nykyisyyttä, ja käyttää nykyisyyttä muistelun apuvälineenä.¹

Muistamiseen vaikuttaa se, mikä on hyväksyttyä muistamista ja muistamisen arvoista. Muistaminen on myös sosiaalinen ja kulttuurinen prosessi, muistoja rakennetaan yhdessä toisten kanssa.²

1.3. Muistitietotutkimus tutkimusmenetelmänä ja tutkimuksen aineistona

Primaariaineistona tässä tutkimuksessa on *Hammashoidon perinne* -kilpakeruun vastaukset, joita säilytetään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa.³

Muistitieto aineistona ja muistitietotutkimus metodina pitää sisällään sekä keruukyselyin, että haastatteluin kerätyn tiedon. Ero kyselyaineiston ja haastatteluin kerätyn aineiston välillä on haastattelijan, ja siten vuorovaikutustilanteen, puuttuminen. Kirjoittaessaan keruukyselyyn vastaaja on ikään kuin omillaan, keruukysymysten kuitenkin ohjaillessa vastauksia.⁴

Keruuaineistojen ja kyselyaineistojen ominaisuutena voi pitää, että niihin vastaavat ne, jotka haluavat. Aloite on useimmiten vastaajan. He voivat olla myös poikkeuksellisen taitavia kirjoittajia, jotka kokevat muistavansa tapahtumista ja ihmisistä merkityksellisiä asioita.⁵ Vastaajilla on halu kertoa asioista. Kirjoittamiseen voi motivoida esimerkiksi aiheen tärkeys tai tarve kertoa jokin tietty tarina tai historia muistiin ja arkistoon säilytön tai tutkijoille käytettäväksi. Kirjoittajilla on tarve olla mukana historiankirjoituksessa.⁶ Tämä aiheuttaa väistämättä sen, että tietyt näkökulmat menneisyydestä painottuvat toisia enemmän keruuaineistoissa.

Kun käytetään keruuaineistoa tutkimuksessa, on kiinnitettävä huomiota sellaisiin asioihin, kuten mikä taho on tehnyt kysymykset ja miten on tavoitettu potentiaalisimmat

---

¹ SKS KRA Hammashoito 0.

² Abrams 2010, 95-103.

³ SKS KRA Hammashoito.

⁴ Olsson 2016, 155.

⁵ Pöysä 2006, 226.

⁶ Olsson 2016, 165-166.

vastaajat. Aineistoon vaikuttaa suuresti, millaisia ihmisiä on valikoitunut vastaamaan ja miksi juuri he haluavat vastata. Myös keruun ajankohta on huomioitava, sekä mitä aikaa on tarkoitus muistella eli kuinka kauas menneisyyteen muistelun on tarkoitus ulottua. Myös keruukysymysten määrä vaikuttaa vastauksiin.¹

Keruuaineistojen käytön etuna on niiden helppo tavoitettavuus ja usein suuri tietomäärä. Kaikki tutkijat eivät myöskään halua tehdä haastatteluja, jolloin keruuaineiston käyttö vaikuttaa sopivalta ratkaisulta. Voi myös pitää kyselyaineistojen keräämisen kannalta hyvänä asiana, että niistäkin tehdään tutkimuksia, eikä kaikkien tutkijoiden tarvitse itse kerätä aineistoaan kenttätutkimuksen avulla.

Kokemuksista koostuvaa muistelua kutsutaan *kertomukseksi*. Kertomus on ikään kuin raportti tapahtumista. Kertomuksen analyysi taas tunnistaa ja selittää tapoja, miten ihmiset luovat kertomuksia ja käyttävät niitä maailmaa tulkitessaan. Ihmisten menneisyys säilyy muistoissa kertomuksina. Kertomusten analyysi saattaa avata niistä merkityksiä, joita ei heti tunnista.²

Keruukselyissä kysymysten tarkoitus on johdatella aiheeseen ja antaa mahdollisimman paljon tilaa vastaajan omalle kertomukselle. Kyselyissä tavoitellaan kertovia vastauksia. Kirjoitettu kertomus eroaa puhutusta, se voi esimerkiksi olla lyhyempi. Kirjoittaminen saattaa myös monelta informantilta vaatia enemmän kuin suullinen kertomus, mutta toisille taas se voi olla helpompi tapa kertoa esimerkiksi aroista aiheista.³

Pauliina Latvala on jaotellut keruutekstiaineiston dialogisuutta kolmeen alueeseen. Kirjoittaja käy dialogia oman historiansa, keruun järjestäjien, sekä kuvitellun lukijakunnan kanssa.⁴

Se mitä tekstissä jätetään kertomatta, ei välttämättä avaudu lukijalle. Tulkinnan tekeminen näiden aukkojen suhteen vaatii huomattavaa perehtymistä tekstiin ja kerrotun asian sisäistämistä. Tulkintaa tehdessään tutkijan on myös uskallettava joskus ottaa hyppy tuntemattomaan ja nähdä tekstin aukot mahdollisuutena ansan sijaan.⁵

---

¹ Latvala 2004, 146-147. Olsson 2016, 177-178.

² Latvala 2004, 155-156.

³ Pöysä 2006, 228-231.

⁴ Latvala 2004, 161.

⁵ Latvala 2004, 165.

Maaru Seppä kuvaa artikkelissaan *Kyselyaineisto opinnäytetyön aineistona. Kyselyvastauksista tutkimusaineistoksi ja tulkinnaksi* hyvin sitä prosessia, kun kyselyaineisto avaa aivan uudella tavalla jotain itselle päällisin puolin tuttua. Aineiston lukeminen toteutetaan toistuvia teemoja ja kertomuksia etsien.¹

Kuten Seppä huomasi omassa tutkimuksessaan, myös tässä tutkimuksessa kyselyaineisto vaikutti ja ohjasi tutkimuskysymyksen määrittelyyn.² Tiesin jo pro gradu -tutkielmaa suunnitellessani haluavani tutkia valmista kyselyaineistoa, ja aihepiirin piti mielellään liittyä hampaisiin nykyisen ammatillisen suuntautumiseni vuoksi. Tämän jälkeen keruuaineistoon tutustuminen ohjasi ja määritteli tutkimuskysymysten syntyä.

Tutkimusta tehdessä on myös huomattava, että keruuaineistoa analysoiva tutkija tekee aineistolle kuitenkin eri kysymyksiä kuin mitä alkuperäiset keruukysymykset ovat olleet, sillä niiden esittäjä on eri henkilö ja katsoo aihetta mahdollisesti varsin erilaisesta näkökulmasta.³

On mahdollista, että tähän tutkimukseen valikoidussa aineistossa esiin nousevat korostetusti maitohampaisiin liittyvät muistot ja kokemukset, sillä keruuesitteen otsikkokin on *Maitohampaat, naimahampaat, tekohampaat – Hammashoidon perinteen keruukilpa*. Myös kysymyksissä pyydetään kertomaan maitohampaisiin liittyvistä muistoista. Sen sijaan hammasproteeseihin liittyvistä muistoista ei ole ainakaan omakohtaisia kertomuksia yhtä paljon, vaikka keruuesitteen otsikossa mainitaankin *tekohampaat*.

Myös tässä tutkimuksessa aineistoon muodostui hyvin erilainen näkökulma kuin keruuesitteessä. Tutkimuskysymykset ovat erilaisia kuin keruussa, ja se on vaikuttanut aineiston karsimiseen, ja siten mahdollistanut myös aineiston rajaamisen tähän pro gradu -tutkielmaan sopivaksi.

Primaariaineistona tutkimuksessa on käytetty *Maitohampaat, naimahampaat, tekohampaat – Hammashoidon perinne* -keruukilpaa.⁴ Keruu on järjestetty marraskuun 2001 ja toukokuun 2002 välillä. Sen ovat järjestäneet yhteistyössä Suomen Hammaslääkäriliitto ry. ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto. Kilpakeruu-

---

¹ Seppä 2016, 281-298.

² Seppä 2016, 291.

³ Olsson 2016, 177-178.

⁴ SKS KRA Hammashoito.

seen vastaajia oli yhteensä 240, ja heistä hammaslääkäreitä 18, hammashoitajia 10 sekä hammashoidon asiakkaita 212. Sivuja oli keruussa kertynyt 1450. Ajallisesti kokemukset sijoittuvat 1920-1980-luvuille, sillä tutkimuksen kohteena olevat hammasproteesien käyttäjät ovat syntyneet 1910—1940-luvuilla.

Aloitin tutkimuksen rajaamalla aineistoa koskemaan omakohtaisia kokemuksia proteesien käytöstä. Yllättävän harvassa vastauksessa kerrottiin omakohtaisesta proteesien käytöstä. Proteesien käyttö oli hyvin ohimennen mainittu keruuesitteessäkin. Tästä voisi päätellä, että proteeseista kertoville informanteille proteesit ovat jollain tavalla merkityksellisiä, koska ne on haluttu tuoda vastauksessa esille.

Tutkimusaineistosta rajattiin pois myös vastaukset, joissa proteesien käyttöä ei sen enempää kuvailtu, vaan se tuli vain lähinnä ohimennen todetuksi. Mukaan otetuissa vastauksissa on myös kokemuksia hampaiden hoidosta ennen proteeseja, joten valitussa aineistossa on kerrottu laajemmin hampaista ja hampaattomuudesta.

Lopulta tämän tutkimuksen aineistoksi muodostui 15 informantin joukko. Heistä 11 on naisia ja 4 miehiä. Kaksi informanttia on syntynyt 1910-luvulla, viisi 1920-luvulla, viisi 1930-luvulla ja kolme 1940-luvulla. Kaikki informantit ovat viettäneet lapsuutensa pienillä paikkakunnilla ja maaseudulla.¹ Perinteisestikin keruukyselyihin vastaajien enemmistö edustaa maaseutua.²

Aineistosta on rajattu kokonaan pois hammaslääkärien ja muun hoitohenkilökunnan vastaukset, sillä hammaslääkärin näkökulmaa on tutkittu esimerkiksi hammaslääketieteen piirissä.³

Aineiston rajaamisen kriteereitä mietittiin etukäteen aika tarkastikin, jotta aineiston luvussa informantit eivät valikoituisi heidän kerrontaan ja kirjoittamiseen liittyvien ansioiden perusteella. Tavoitteena oli, että mukaan ei tulisi vain kirjoituksellisesti ”hie-noja kertomuksia”, vaan sellaisia, jotka vastaisivat parhaiten tämän tutkimuksen tavoitteita. Tutkijan on aineistoa lukiessaan pysyttävä tietoisena kerronnasta ja siinä il-

---

¹ SKS KRA Hammashoito.

² Latvala 2004, 143.

³ Esim. Jalkaporasta bioaikaan – Hammaslääketiedettä ja suun terveydenhuoltoa sotavuosilta 2000-luvulle.

menevistä eroavaisuuksista. Tätä varten päätettiin karkeasti etukäteen tutkimuksen näkökulma, mutta annettiin kuitenkin aineiston ohjata lopullisiin tutkimuskysymyksiin.

Tärkeitä asioita valikoitujen informanttien vastauksissa oli elämäntarinan kertominen hampaiden kautta, muistelu laajemmin, ts. että vastaus muodosti yhtenäisen tarinan, jossa hampailla oli päärooli. Tarinoita lukiessa oli tärkeää erottaa omakohtaiset kokemukset muiden kokemasta, sillä tutkimuksen tavoite oli käsitellä vain omakohtaisia kokemuksia. Joidenkin informanttien kohdalla tämä saattoi olla vaikeampaa, jos kertomus oli kirjoitettu passiivissa.

Kansatieteellinen tutkimus perustuu tutkimuskohteen tarkkaan havainnointiin ja analysointiin, jossa lähtökohtana on aineiston kuten haastattelujen tai keruu- ja kyselyaineiston tarkka läpikäyminen, jota tässä tutkimuksessa toteutettiin lähiluvun avulla.¹

Jyrki Pöysä on esitellyt teoksessaan *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen* lähilukua analyysimenetelmänä. Lähiluvun avulla tapahtuva analyysi sopii parhaiten käytettäväksi lyhyisiin teksteihin, ja siksi se onkin analyysimenetelmänä sopiva keruukyselyjen avulla tuotettuihin muisteluteksteihin.² Lähiluku myös sallii huomion kiinnittämisen etupäässä yksittäisiin teksteihin tai tekstien osiin, mikä on tärkeää tulkittaessa eri kirjoittajien tekstejä.³

Lähiluvun avulla saatu tieto on ehdollista tietoa, joka voi haastaa aiempien tutkimusten tietoa tai olla lähtökohtana kokonaan uusille tutkimuksille. Lähiluvulla harvoin voidaan kuitenkaan todistaa mitään asiaa oikeaksi tai vääräksi, eikä se olekaan lähiluvun tarkoitus.⁴

Pöysän mukaan lähiluku on useassa vaiheessa tapahtuvaa lukemista. Ensimmäinen lukukerta hakee tekstin kokonaismerkitystä, ja se on usein refleктоimatonta lukemista.⁵ Seuraavilla lukukerroilla tekstiin palataan ja aiempia tulkintoja syvennetään ja jopa kiis-

---

¹ Seppä 2016, 287.

² Pöysä 2015, 28-29.

³ Pöysä 2015, 6-7.

⁴ Pöysä, 2015, 7.

⁵ Pöysä 2015, 30.

tetään. Lähiluvun tavoitteena voikin pitää, että jokaisella kerralla tekstistä nousee esiin erilaisia asioita, joihin tutkija kiinnittää huomionsa.¹

Aloitin tämän tutkimuksen aineiston lukemisen nopealla lukemisella ja siitä siirryttiin lähilukuun. Lähiluvun avulla aineistosta etsittiin toistuvia teemoja, jotka usein kuljettavat informanttien kertomuksia. Toistuvat teemat, joita tässä tutkimuksessa aineistosta etsittiin, olivat esimerkiksi: ensimmäinen hammaslääkärikäyntikäynti, hampaan poisto, ensimmäiset hammasproteesit, hampaiden pesu, kotikonstit hammassäryn hoidossa, häpeä, syyllisyys ja mahdollinen helpotus hampaiden poiston jälkeen, sekä erilaiset sanoiksi puettut tuntemukset proteeseihin liittyen.

Muistitietotutkimus tutkimusmetodinä vaatii tutkijalta reflektiivistä, kautta linjan tulkitsevaa tutkimusotetta. Tulkinta perustuu tutkijan omaan ymmärrykseen aiheesta, jolloin tutkijan oma ajattelu on osana analyysia.² Tulkitsevassa lähiluvussa jokaisella aineiston lukukerralla nousee esiin erilaisia ja uusia huomioita. Jokaisella kerralla tekstiä luettiin eri tavalla, ja pyrittiin löytämään lisää tulkintoja tekstien merkityksistä ja sisällöistä suhteessa niiden kontekstiin. Muistiinpanojen kirjoittaminen jokaisella lukukerralla kuuluu kiinteästi lähiluvun prosessiin, ja kirjoittamiseen tulee lukemisen edetessä yhä enemmän informanttien tekstiin pohjaavaa tutkijan omaa reflektiota. Myös lukeminen syvenee analyttisemmäksi. Tällaisesta aineiston lähiluvusta muodostuukin dialogi kertojien ja tutkijan välille.³

Muistitietoaineiston tutkimusta leimaa myös tekstien uniikkisuus eli kirjoittajat luovat hyvin erilaisia kuvauksia näennäisesti samoista asioista. Kirjoittajien luomat maailmat näyttävätkin tutkijalle keskenään erilaisina. Jokainen kirjoittaja lähestyy samaa aihetta eri tavalla.⁴ Koko tutkimus perustuu lähilukuun ja laajojen kertomusten ja tekstien tulkintaan.⁵

---

¹ Pöysä 2015, 31-32.

² Olsson 2016, 178.

³ Pöysä 2015 31-33.

⁴ Pöysä 2015, 19.

⁵ Pöysä 2015, 7.

2. Hammashuolto ja hampaiden hoidon tottumukset

Väestötutkimukset osoittavat, että täysin hampaattomien vanhusten määrä on Suomessa laskenut jatkuvasti. Vuonna 1959 suomalaisista yli 70-vuotiaista miehistä 70% oli hampaattomia ja naisista vastaava luku oli 100%. Vuonna 1977 suomalaisista yli 65-vuotiaista miehistä hampaattomia oli 51% ja naisista 65%. Vuonna 2000 yli 65-vuotiaista miehistä hampaattomia oli enää 37% ja naisista 44%.¹ Toisin sanoen vanhukssissakin hampaallisten suhteellinen määrä on jatkuvasti kasvanut.

Suomalaisten lasten hampaat olivat sota-aikana vielä kohtuullisessa kunnossa, ja karies pysyi kurissa sokerin säännöstelyn ansiosta. Sodan jälkeen sokerin säännöstely loppui vuonna 1954, jolloin lasten hampaiden kunto romahti. Karies oli tutkimusten mukaan tärkein syy hampaiden huonoon kuntoon.²

Kouluhammashoidon kehityksen alkusysäys tapahtui 1950-luvulla, ja kaupungeissa koulujen hammashuolto toimikin kohtuullisesti, mutta maaseudulla oli pulaa hammaslääkäreistä. Ehkäisevään hampaiden hoitoon alettiin kiinnittää huomiota vasta 1960-luvulla.³ Ratkaisevasti hampaiden kunnan paranemiseen vaikutti fluorihammastahnan käyttöönotto vuonna 1962.⁴

1940-luvun lopussa Suomessa oli keskimäärin yksi hammaslääkäri 3145 asukasta kohti. Vertailun vuoksi 1990-luvun alussa hammaslääkäreitä oli yksi 1100 asukasta kohti. Sotien jälkeen myös hammaslääkärien alueellinen jakauma oli epätasainen, joten maaseudulla matka hammaslääkəriin saattoi olla todella pitkä.⁵ Joillain alueilla syrjäseuduilla hammaslääkäreitä oli niinkin vähän kuin yksi hammaslääkäri 10 000 asukasta kohti.⁶

Sodan aikana 1940-luvulla oli vielä vaikeampaa päästä hammaslääkəriin hoidattamaan kipuilevia hampaita, sillä suurin osa hammaslääkäreistä oli komennettu puolustusvoimien palvelukseen. Myös pula lääkintätarvikkeista vaikeutti tilannetta.⁷ Tämän oli todennut myös yksi aineiston kertojista:

---

¹ Nevalainen 2004, 10.

² Nevalainen 2004, 11.

³ Alaluusua & Karjalainen 2012, 142-143.

⁴ Nevalainen 2004, 11.

⁵ Vuorela 2012, 12-18.

⁶ Nevalainen 2004, 35.

⁷ Vuorela 2012, 10.

Viisi sodanvuotta kiinnitti lääkärien kaiken huomion maanpuolustajien selviytymiseen ja taisteluissa haavoittuneiden hoitoon. Syrjäisen maalaiskylän pojan hammassärky oli omasta mielestänikin niin vähäinen asia, että siitä valittaminen oli epämiehekästä.¹

Vaikka Suomessa olikin suuri pula hammaslääkäreistä, pääsi joillakin alueilla helpommin hammaslääkärin tuoliin, ja ainakin näin jälkeenpäin sitä osattiin arvostaa. Tämä kertoja tiedosti onnekkautensa:

Kipeästi kävi ja pelättiin, mutta taidettiin olla kuitenkin hyväosaisia, kun päästiin hoitoon. Tuskinpa olisi työläisten lapsilla muuten ollut tilaisuutta saada hampaita kuntoon jo lapsuudessa.²

Hammaslääkäriin pääsy antoi hänelle aiheen kutsua itseään hyväosaiseksi, eikä ihan aiheetta. Kyseisessä tarinassa hammaslääkäriin pääsyn mahdollisti tehdas, jonka työläisten lapsia varten oli perustettu koulu. Kouluun oli järjestetty ilmainen hammashoito.³

Tutkimusten mukaan tärkein vaikuttaja hampaiden hoidossa oli lähipiirin ja perheen suhtautuminen hampaisiin. Ratkaisevaa hampaiden kunnan kannalta oli, pitivätkö vanhemmat hampaiden huoltoa ja säilymistä tärkeänä.⁴

Myös Kati Mikkola esittää väitöskirjassaan *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen* ajatuksen, että uusien innovaatioiden hyväksymiseen vaikuttavat eniten läheiset ihmiset ja pienyhteisö, jossa ihminen eli. Uutuuksia ensimmäisenä hankkineista ja käyttäneistä muistetaan usein nimikin, kun taas uusien asioiden vastustuksesta puhutaan passiivimuodossa.⁵

Eräs kertoja muistelee, että hampaiden hoito oli hänen perheen tärkeyslistalla loppupäässä, jos edes listalla ollenkaan:

---

¹ SKS KRA Hammashoito 16866/3884.

² SKS KRA Hammashoito 17932/174.

³ SKS KRA Hammashoito 17932/174.

⁴ Pekkola 2016, 222.

⁵ Mikkola 2009, 144-145.

Kasvoin maaseudulla köyhissä oloissa. Vanhemmillani oli ilmeisesti tärkeämpääkin tekemistä, kuin ajatella kestäkö kersojen hampaat ehjinä suussa. Oli kova kamppailu saada leipä riittämään suurelle sakille.¹

Kertomuksessaan hän kirjoittaa, että monen muun asian kanssa kamppailu sysäsi hammashuolet syrjään. Huonon hampaiden hoidon hän lukee köyhyyden ja niukkojen olojen syyksi, ja siten suhtautuu vanhempiensa hammashoidon laiminlyömiseen ymmärtäväisesti.

Sotien jälkeen oli pulaa ruoasta, ja huonosti syöminen saattoi vaikuttaa paljon suun terveyteen:

Kasvava poika olisi kovasti tarvinnut ruoka-annoksensa. Ei kulunutkaan monta kuukautta, kun hampaat alkoivat heilua suussa. Ikenet aukenivat niin että veri vain tirsisi. Pakko oli mennä hammaslääkäriin. Keripukki! Puutostauti oli iskenyt. Hyvä että säilyi edes jonkinlaiset hampaat... Näin alkoi hampaitteni kohdalla alamäki.²

Kertojan tarinassa hampaiden kunto alkaa huonota hänen mukaansa liian niukan ravinnon vuoksi, ja silloin hampaiden tilaa on vaikeaa korjata. Kertoja toteaaakin, että siitä eteenpäin mentiin *alamäkeä*.

Huonon ravitsemuksen tiedettiin siis liittyvän huonoihin hampaisiin. Eräs keruukyselyn vastaaja arveli myös, että koska hän ei pitänyt maidosta lapsena, hän sai liian vähän kalkkia ja huonot hampaat.³ Huonokuntoisille hampaille on pyritty löytämään joku selitys tukeutumalla arkiteorian mukaisesti huonon ravinnon merkitykseen. Honkasalon mukaan arkiteorioilla onkin yritetty juuri selittää terveyteen ja sairauten liittyviä asioita löytämällä niille jokin syy ja siten tekemällä sairaus mielekkäämmäksi ja ymmärrettävämmäksi.⁴

Toinen informantti taas kertoo lapsuudessaan suhtaudutun hampaiden hoitoon välinpitämättömästi, ehkä jopa hieman naureskellen. Hampaiden harjausta pidettiin täysin tarpeettomana, jopa turhamaisena:

---

¹ SKS KRA Hammashoito 17785/3580.

² SKS KRA Hammashoito 17785/3580.

³ SKS KRA Hammashoito 17970/19653.

⁴ Honkasalo 2008b, 98.

Pitkälle lapsuuteni vuosia eläen en kuullut kenenkään puhuvan hampaiden hoidosta. Jos jollakin nuorehköllä naisihmisellä tiedettiin olevan hammasharja, sitä pidettiin ”hienosteluna”.¹

Mikkolan mukaan ylellisyyden määrittely on sidoksissa elintasoon. Toiselle jonkin asian ylellisyys voi olla toiselle arkipäivää. Ylellisyyteen liittyy myös ajatus turhuudesta, jostain, joka ei ole elämisen kannalta välttämätöntä. Tämänkin tutkimuksen muistitietoa-aineiston kertojien muistelemana aikana rahan tuhlaaminen turhuuksiin saattoi merkittävä tavalliselle ihmiselle nälkää. Siten syy ylellisyydeksi koettujen asioiden vastustukselle oli käytännöllinen. Jos aiemmin oli tultu toimeen ilman jotain, oli se nytkin turhaa.²

Hampaiden harjausta ei kovin laajasti tunnettu, ja hammasharjaa pidettiin tyypillisenä ylellisyysesineenä. Monen lapsuudessa hammasharjat olivat niin harvinaisia, että niihin liittyvät muistot ovat jääneet erityisesti mieleen:

Muistan, että minulla kouluaikana kerran oli hammasharja. Jostain sen olin saanut. Harjasin sillä jonkunaikaa uutuudelta hampaitani. Suolavettä tein lasiin pestessäni hampaat. Sitähän oli kuin herrasväen lapsi, kun pesi hampaitaan.³

Hampaiden pesu oli luultavasti niin erikoinen toimitus, että lapsuuteen liittyvissä muistoissa hetki on jäänyt erityisen hyvin mieleen, ja saanut aikaan jopa niin erityisen tunteen kuin *herrasväen lapsena* olemisen. Tosin sekään ei kannustanut jatkamaan hampaiden harjausta pidempään, sitten kun uutuudenviehätys oli asiasta kadonnut.

Hilkka Helsti on pohtinut väitöskirjassaan *Kotisyntytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista* maaseudun kansan parissa vallinneita hygieniaan ja likaisuuteen liittyviä käsityksiä. Helstin mukaan käsityksissä oli paljon eroja alempien ja ylempien luokkien välillä. Alemmissä luokissa siisteyttä ja puhtautta esimerkiksi vaatteiden osalta ei arvostettu yhtä paljon kuin ylempien luokkien parissa. Ihmisillä oli tärkeämpiäkin töitä kuin hoitaa puhtautta. Hygienian merkitys ihmisen terveydelle ei myöskään aina sopinut kansanomaisiin terveys- ja sairauskäsityksiin.⁴ Myös

---

¹ SKS KRA Hammashoito 16980/1214.

² Mikkola 2009, 244.

³ SKS KRA Hammashoito 17898/10047.

⁴ Helsti 2000, 306-307.

tämän tutkimuksen aineistosta käy osaltaan ilmi samankaltainen suhtautuminen hampaiden puhtauteen ja hampaiden hoitoon vielä 1900-luvun alkupuolella.

Helstin mukaan ulkopuolelta tulleita puhtauskehoituksia, joihin voidaan lukea myös hampaiden harjaaminen, saatettiin pitää tunkeiluna, sillä mitätöitiin ihmisten omat likaisuuteen ja puhtauteen liittyvät käsitykset. Hampaiden hoidon valistusta tehtiin kansaan, jolla oli jo oma kulttuurinen tietoisuus, ja omat käsitykset likaisuudesta ja hygieniasta.¹

Monet kertojat tyytyvät toteamaan hampaiden hoidosta vain sen, että hampaita ei sen kummemmin edes ajateltu, annettiin niiden vain mädäntyä:

Ei rahaa riittänyt perheenjäsenten minkäänlaiseen hampaiden hoitoon.

Silloin karkeasti sanottuna: hampaat mätänivät suusta.²

Kouluhammashoito oli monille ensimmäinen kosketus ylipäänsä hampaiden hoitoon, ja myös hammaslääkəriin:

Ennen kouluikää hampaitani ei todennäköisesti koskaan pesty, en edes tiennyt, että hampaita pestään. Vasta vuonna 1945-1946 ollessani --- kansakoulun kolmannella luokalla, koulussa alettiin puhua hampaista, niiden pesusta, ym. hoidosta.³

Opettajat olivat tärkeä kanava uusien asioiden omaksumisessa. Uutuuksien ensimmäisiä käyttöönottajia pidetään kouluja käyneinä, ehkä matkustelleina, ja

monien innovaatiotutkimuksen teorioiden mukaan ylempään sosiaaliluokkaan kuuluvina.⁴

---

¹ Helsti 2000, 345.

² SKS KRA Hammashoito 17561/969.

³ SKS KRA Hammashoito 16881/888.

⁴ Mikkola 2009, 146-147.

3. Hampaita särkee

3.1. Kotikonstit hampaiden ja hammassärlyn hoidossa

Hammassärkyyn oltiin luultavasti niin totuttu, että hampaiden hoitoa ei pidetty tärkeänä, koska ei osattu kuvitella elämää ilman särkyä. Honkasalon mukaan osa arkiteorioiden tärkeydestä piilee siinä, että ne avaavat tutkijalle ikkunoita tutkittavaan kulttuuriin. Arkiteorioissa näkyy arvoja ja kulttuurisia uskomuksia, ja arkiteorioita rakennetaan kulloinkin saatavilla olevista aineksista. Arkiteorioita tehdessään ihmiset rakentavat siten myös kulttuuria.¹ Hammassärky ja hampaiden menetys tuntuivat ehkä kuuluvan normaaliin elämänkulkuun, ja proteesit tai hampaattomuus odottivat jokaista aikuisuuden koittaessa. Proteesit saatettiin arkijärjellä selittää normaaliksi elämänvaiheeksi. Myös hammassärky kuului siten elämään.

Mitenkään neutraalisti hammassärkyä ei silti muistella, vaan ennemminkin erityisen ikävänä asiana, vaikka se jokaista joskus vaivasikin:

Etenkin ensimmäisten elinvuosieni aikana talon yli kymmenen hengen väestä melkein aina joku tuskaili hammaskipuineen.²

Koska hammaslääkəriin ei lähdetty kovin helposti, jos sellaista edes oli saatavilla, pakotti tilanne käyttämään erilaisia kotikonsteja hammassärlyn hoitoon. Hammaslääkəriin ei hakeuduttu ennen kuin tilanne oli pakottava.

Hammassärystä on paljon muistoja. Eräs kertoja muistelee, miten hammassäryt sävyttivät koko perheen elämää, ja erityisesti yöllä oli vaikeuksia pärjätä piinaavien särkyjen kanssa:

Joskus meillä monella perheenjäsenellä oli samanaikaisesti hammassärky, niin silloin yöt olivat tuskan sävyttämiä, kun me monet valitimme tuskaa samanaikaisesti.³

Monissa kertomuksissa toistuvat erilaiset hammassärkyä lievittämään pyrkineet kotihoidot. Yksi hurjimmista kertomuksista on hammassärlyn parantaminen laittamalla rik-

---

¹ Honkasalo 2008b, 102.

² SKS KRA Hammashoito 16980/1214.

³ SKS KRA Hammashoito 17561/969.

kihappoa kipeään hampaan koloon.¹ Jos talosta löytyi piipunpolttaja, pidettiin parhaana keinona piipun noen laittamista hampaaseen.²

Isä yritti omilla keinoillaan lievittää särkyä. Yksi keino oli sellainen: hän kaivoi veitsen kärellä piippunsa pohjasta, ns. piipunöljyä. Se oli mustaa tököttiä, sitä hän paineli sormellaan särkevän hampaankoloon. Tökötti oli hirmuisen väkevää ja se turrutti hampaan, mutta vain pieneksi hetkeksi.³

Piipun noki olikin niin vahvaa, että se saattoi auttaa hetkellisesti hammassärkyyn, mutta useimmiten se myös tuhosi hampaan lopullisesti. Kotikonstien tarkoitus ei yleensä ollutkaan hampaan parantaminen ja säilyttäminen, vaan ainoastaan säryn lopettaminen. Myös hammaslääkärin työssä oli alkuajoina sama tavoite, sillä potilas tuli vastaanotolle yleensä vasta siinä vaiheessa, kun hammas oli niin huonossa kunnossa, että poisto sen oli ainoa vaihtoehto.⁴

Ainoa varma tapa lopettaa hammassärky kokonaan on särkevän hampaan poisto. Sitäkin on usein tehty kotona, tai ainakin yritetty tehdä ennen hammaslääkärille lähtöä. Eräs kertoja muistelee kauhulla, kuinka täpärästi vältti ehdotetun hampaanpoiston kotioloissa:

...Sitten voisit pyytää isääsi vetämään sen hampaan tongilla pois. - Tongilla, parkaisin. -En kyllä anna työntää likaisia tonkia suuhuni. -Isäsi se on kaikki minunkin hampaat vetänyt sitä mukaa kuin niitä on särkenyt.⁵

Maitohampaiden irrotuksesta kerrotaan lähes joka tekstissä, joten se tuntuu kuuluneen luonnollisena asiana lapsuuteen. Maitohampaiden irrotusta on pidetty ilmeisen mieleenpainuvana kokemuksena, sillä siitä on niin paljon muistoja. Pekkolan tutkimuksen mukaan maitohampaiden irrottaminen on liittynyt toiveeseen saada lapselle lujat pysyvät hampaat. Irrotetut maitohampaat on voitu lorujen kera heittää esimerkiksi uunin taakse. Vielä 1900-luvun alussa lujia hampaita on pyydetty taioilla, jotta lapsen ei tarvitsisi aikuisena kärsiä huonoista hampaista. Vähitellen rituaali on menettänyt merkityksellisyyttään, mutta yhä edelleen ensimmäisten maitohampaiden irtoaminen

---

¹ SKS KRA Hammashoito 17819/302.

² SKS KRA Hammashoito 17970/19653, 16870/4682 ja 17885/2852.

³ SKS KRA Hammashoito 17561/969.

⁴ Pekkola 2016, 220.

⁵ SKS KRA Hammashoito 17906/1898.

on lapselle tärkeä tapahtuma.¹ Todella monen kertojan ensimmäinen hampaisiin liittyvä muisto on maitohampaiden irrotus:

Ensimmäiset muistikuvani liittyvät siihen operaatioon, kun heiluvia maitohampaitani kiskottiin karhunlangan avulla pois suustani.²

Maitohampaita on kiskottu ja temmottu irti useimmiten langan ja muiden perheenjäsenten suosiollisella avustuksella.³ Maitohampaiden irrottamista on pidetty myös kertojien tarinoiden perusteella tärkeänä tulevien pysyvien hampaiden kehittymisen kannalta:

Koska liikkuvia maitohampaita en antanut kiskoa ajallaan pois ikenistä kasvoivat rautahampaat omia aikojaan sellaiseen järjestykseen kun niille tilaa oli ja sitten ne olivatkin kuin huolimattomat halot liiterissä.⁴

Pysyvien hampaiden ikävää ulkonäköä kertoja selittää sillä, että maitohampaat saivat olla liian kauan paikallaan, ja se antoi huonon alkuasetelman pysyville hampaille, joita kertoja kuvaa *huolimattomiksi haloiksi liiterissä*. Hampaat olivat kuin joku olisi heitellyt ne suuhun huolimattoman näköisesti. Siitä oli kertojan mukaan syyttäminen omaa halua pitää maitohampaat suussa.

Hampaiden kuvailu haloiksi liiterissä auttoi ymmärtämään hampaiden tilaa kertojalle tutuilla käsitteillä, mutta hieman eri näkökulmasta. Asioiden sanoittaminen itselle tutuilla termeillä tulee esille myös Honkasalon väitöskirjassa kertojien rakentaessa arkitheorioita sydämen toiminnasta.⁵

Hammassärkyä tai suun alueen särkyä kuvaillaan lähes kaikissa kertomuksissa hyvin yksityiskohtaisesti.⁶ Millaisena lapsuus on näyttäytynyt hammassärlyn sävyttämänä? Lapsuudesta tulee monelle kertojalle mieleen vain ikäviä asioita ja köyhyyttä, kun muistellaan hampaiden hoitoon liittyviä asioita. On mahdollista, että keruukysely on ohjannut muistelemaan erityisesti hampaisiin liittyviä ikäviä muistoja ja särkyä, sillä kyselyssä

---

¹ Pekkola 2016, 203.

² SKS KRA Hammashoito 16881/888.

³ Esim. SKS KRA Hammashoito 17561/969.

⁴ SKS KRA Hammashoito 17932/174.

⁵ Honkasalo 2008b, 115.

⁶ Esim. SKS KRA Hammashoito 16870/4682.

pyydetään muistelemaan särkevän hampaan hoitoon käytettyjä kotikonsteja.¹ Lapsuudesta ja nuoruudesta kertominen hammashoidon valossa jättää ehkä monen lapsuudesta lukijalle ankean kuvan.

Jonkun muun aiheen muistelu olisi varmasti näyttänyt kertojien lapsuuden nostalgisessa mielessä kauniimmassa valossa. Tutkijan onkin siis muistettava, että nämä kertomukset vastaavat vain niihin kysymyksiin, mitä keruukyselyssä on esitetty, ja mitä tutkija aineistolle myöhemmin esittää. On myös tarkasteltava, miten kertomukset etenevät aikuisuuteen ja vanhuuteen, ja muuttuuko silloin suhtautuminen hampaisiin liittyviin muistoihin.

3.2. Hammaslääkärin tuoliin

Kansanterveyslaki tuli voimaan vuonna 1972. Silloin kaikki alle 17-vuotiaat tulivat julkisen hammashoidon piiriin.² Tavoitteena oli kuitenkin myöhemmin ulottaa kunnallinen hammashuolto kattamaan koko väestö.³

1940-luvulla syntynyt kertoja muistelee, että hampaiden hoitoa saattoi kyllä saada, mutta sitä piti itse osata hakea:

Olen syntynyt sellaisella vuosikymmenellä, jolloin hampaidenhoitoon ei ainakaan maaseudulla vielä tehokkaasti puututtu. Kyllä silloin jo hampaidenhoitoa sai jos oli itse aktiivinen ja kouluhammaslääkärikin toimi.⁴

Ensimmäistä hammaslääkärikäyntiä muisteltiin aineiston perusteella varsin monisanaisesti ja pitkästi. Käyntiin liittyi usein pelkoja, tai se on jäänyt mieleen erityisen ikävänä kokemuksena. Joissakin kertomuksissa hammaslääkärikäyntiä muistellaan myös urheuden kautta, siitä selvittiin kunnialla, vaikka se olikin kivuliasta.⁵

---

¹ SKS KRA Hammashoito.

² Alaluusua & Karjalainen 2012, 143.

³ Tala & Vuorela 2012, 206.

⁴ SKS KRA Hammashoito 17907/19460.

⁵ Esim. SKS KRA Hammashoito 17907/9460.

Myös hammaslääkärin toimesta tehtyyn hampaanpoistoon liittyvät muistot toistuvat aineistossa. Hampaanpoisto oli yleinen toimenpide hammaslääkärissä ja usein kivulias, sillä puudutusaineet eivät olleet nykyisellä tasolla.¹

Puudutusaineet olivat kyllä käytössä hammaslääkäreissä jo 1950-60-luvuilla, mutta niitä käytettiin ainoastaan hampaanpoiston yhteydessä, ei juurikaan helpottamaan kipua muiden hoitotoimenpiteiden, kuten paikkauksen, yhteydessä. Tämä on voinut vaikuttaa siihen, että potilas on voinut jopa haluta mieluummin hampaanpoistoa kuin sen hoidattamista, vaikka hammas olisi voitu paikkaamalla säilyttää. Paikkaamiseen liittyvän kivun pelko on ollut ylitsepääsemätön.²

Hammaslääkärissä käynnin muistelu alkaa useimmiten siitä, että kerrotaan miten kipeät hampaat olivat, eikä enää ollut muita mahdollisuuksia selvittää särystä kuin mennä hammaslääkäriin:

Elettiin aikaa, jolloin lääkäriin lähdettiin vain kuoleman hädässä. Vanhempani päättivät kuitenkin, että nyt oli mentävä. Hammaslääkärinä ei pitäjässä ollut, joten oli turvaututtava kunnanlääkäriin.³

Tässä kyseisessä muistelussa ei mennä hammaslääkäriin, vaan kunnanlääkärille, joka suoritti hammaslääkärillekin kuuluvia toimenpiteitä. Tarina jatkuu tyyppillisellä hammaslääkärikäyntiin liittyvällä tapahtumalla, hampaanpoistolla:

Oli lääkäri vastaanotolla: pääsin sisälle heti. Ei paljon tarvinnut jutella eikä selitellä: hän otti pääni kainaloonsa, suu mahdollisimman auki, pihdit sinne hampaaseen ja leveä poskihammas pois! Kipu oli kauhea, eihän ollut kuoletusta ja lääkärin kasvot jäivät iäksi mieleen.⁴

Kertoja muistaa yhä tarkasti esimerkiksi mikä hammas poistettiin. Hän myös muistelee tapahtumaa suorasukaisesti, ja kertoo lääkärin käyneen heti toimeen. Kertomus korostaa lääkäriä koettua kipua.

---

¹ Esim. SKS KRA 17898/10047.

² Jakkula & Luostarinen 2012, 44.

³ SKS KRA Hammashoito 17970/19653.

⁴ SKS KRA Hammashoito 17970/19653.

Toinen kertoja muistelee lähes samalla tavalla kulkenutta hampaanpoistokokemustaan seuraavasti:

Ensimmäinen muisto hammashuollostani on jäänyt mieleeni, kun paikallinen kunnanlääkäri suoritti kipeän hampaan poiston... Miksi kunnanlääkäri teki tämän hammashoidon johtui siitä ettei paikkakunnalla ollut hammaslääkäreitä. Karkea muisto tapahtumasta jäi pienen ihmisen mieleen.¹

Monissa kertomuksissa ilmenee, että hammaslääkäreitä pahempi oli ainoastaan kuolema, ja siksi hammaslääkäreitä pelättiinkin ”kuin kuolemaa”.² Jos vain jotenkin pystyttiin selviämään, ei hammaslääkäreihin myöskään menty sen takia, että sitä pidettiin kalliina:

Hammaslääkärissä käynnit olivat silloin arvokasta hommaa, joten ne jäivät helposti toisarvoisiksi elämän taistelussa. Jos vain jotenkin pärjättiin, niin hammaslääkäreihin ei menty.³

Hammaslääkärissä käymistä pidettiin pitkälti turhana ylellisyytenä. Mikkolan mukaan kansan parissa vaatimattomuus oli hyve, ja siitä oltiin ylpeitä.⁴ Joissakin kertomuksissa hammaslääkäreitä pidetään sekä kivuliaana, että kovin kalliina:

Käydessäni ensimmäisiä vuosia kansakoulua 50-luvun puolivälissä, sain tutustua elämäni lähes ikävimpään asiaan, hammaslääkäreihin. On nimitäin sillä tavalla, että hammaslääkäristä ja yleensä hammasasioista on tullut elämäni kulmakiviä, näin jäljestä päin katsottuna. Sanoisinpa kivun sietokyvyn ääri rajoja ja rahan menon reikä.⁵

Ainoa lohtu hammaslääkärillä käynnistä ja hampaanpoistosta saattoi olla ajatus kivun loppumisesta:

-Vähän se tietysti tuntuu, mutta pian on hammas pois ja sitten ei sitä enää särje.⁶

---

¹ SKS KRA Hammashoito 17785/3580.

² SKS KRA Hammashoito 17809/2841.

³ SKS KRA Hammashoito 17785/3580.

⁴ Mikkola 2009, 247.

⁵ SKS KRA Hammashoito 17888/1907.

⁶ SKS KRA Hammashoito 17906/1898.

Huonot hammaslääkärikokemukset levittävät pelkoa ja johtavat hoidon välttelyyn ja entistä pahempaan tilanteeseen, jolloin mahdollisuus omien hampaiden säästämistä ja niiden kanssa elämisestä vanhuuteen saakka, luisuu ulottumattomiin.

Hampaanpoistoa ja siitä selviytymistä kuvaillaan usein myös lähes sankaritarinaksi:

--- Pääni sisällä ja käsissäni tunsin kuin pienten neulasten tökittelyä. Lääkäri kumartui lähelle kasvojani. Taputteli poskiani tunnustellakseen olinko tajuissani. --- Sitten alkoi uusi yritys. Tunsin kivun kourivan rajuna nytkin. -- Ja ihme tapahtui. Lääkäri näytti silmiäni edessä pihtien välissä olevaa kirottua hampaan juurta. --- Niin minä sitten astelin ulos hammaslääkärin unohtumattomasta piinapenkistä.

Monella kertojalla toistuvat vastaavanlaiset tarinat hammaslääkärissä käynnistä ja varsinkin hampaanpoistosta. Kipua kuvaillaan *rajuksi* ja kaiken päättyminen hyvin on suorastaan *ihme*. Ja kuitenkin päähenkilö lopulta kävelee muina miehinä ulos vastaanotolta. Tällaisia tarinoita on varmasti mielellään kerrottu eteenpäin eräänlaisina selviytymistarinoina.

Ne ovat kuitenkin levittäneet hammaslääkäripelkoa jopa sukupolvien yli ja vaikuttaneet siten lähipiirin hammashoidon laiminlyöntiin, hammaslääkärin välttelyyn, sekä houkutukseen hankkia suoraan proteesit. Täysin hampaaton ihminen on voinut säilyä yleisterveydeltään paremmassa kunnossa ilman rikkiäisistä hampaista johtuvia suun tulehduksia. Silloin proteesit ovat voineet vaikuttaa erittäin hyvältä vaihtoehdolta.¹

Mikkola käyttää väitöskirjassaan Pierre Bourdieun teoriaa habituksen käsiteestä avaamaan syitä, miksi ihmiset ovat vastustaneet uutuuksia. Habitus määritellään sisäistyneeksi toimintataipumukseksi, johon vaikuttaa sekä oma toimijuus, että ympärillä oleva yhteisö, ja sopeutuminen tilanteeseen. Vanhat toimintatavat säilyttäneet ihmiset eivät välttämättä pystyneet hyödyntämään uutuuksia ja siten muutosta ei nähty myönteisessä valossa. Sosiaaliseen muutokseen sopeutuminen olisi vaatinut uuden habituksen omaksumista ja siten paljon aikaa. Siksi vastustus uutta kohtaan oli ymmärrettävää.² Tämän tiedon valossa voi ajatella, että hammaslääkärillä käynnistä kerrotut huo-

---

¹ Pekkola, 2016, 219.

² Mikkola 2009, 176-177.

not kokemukset ja ikävät tarinat ovat olleet yksi hyvä syy lisää vastustaa hammaslääkärillä käyntiä ja myös perustella ja järkeillä omaa vastustusta. Siksi tarinoita on kerrottu mielellään eteenpäin.

Nykyisetkin hammaslääkäripelot ovat pitkälti perua hammaslääketieteen alkua ajoilta, jolloin puudutteet olivat auttamattoman huonoja. Pelko on siirtynyt tehokkaasti sukupolvelta toiselle tarinoiden ja juttujen muodossa, ja hammaslääkärissä käynti tarkoittikin lähes aina kivuliasta toimenpidettä.¹ Monet kertojat tuntuvat myöhemmin tiedostaneen, että hammaslääkärissäkäynnin epämiellyttävyyden ja varsinkin ilman puudutteita paikkaaminen ovat vaikuttaneet hampaiden vähäiseen säilymiseen:

Niin sanotut ”syömähampaat” olivat minulla jo kouluajana melkoisen pahoin rikki. Tietysti niitä oli vaikea korjata. Poraaminen oli se kiusallisin tapahtuma. Jo tuolloin hampaita poistettiin aika monia.²

Hammaslääkärissäkäynnin kokemukset ja tarinat ovat myös vaikuttaneet kertojien arkiteorioihin. Arkiteorioiden ainekset koostuvatkin varsin paikallisista käytännöistä ja tiedoista, joilla on usein käytännön tarkoitus eli sairauden merkityksellistäminen. Suhteissa tieteellisiin teorioihin arkiteoriat ovat vähemmän systemaattisia, ja siten arjen kokemus riitti todisteeksi esimerkiksi siitä, että yritys huollattaa hampaita oli paitsi turha, myös kivulias.³

---

¹ Pekkola, 2016, 223.

² SKS KRA Hammashoito 16980/1214.

³ Honkasalo 2008b, 97.

4. Omista hampaista tehtyihin hampaisiin

4.1. Hampaiden menettäminen ja siihen liittyvät tunteet

Hampaiden menetys johtuu karkeasti ottaen puolessa tapauksista karieksen aiheuttamista vaurioista, ja puolet parodontiitista, eli hampaiden kiinnityskudoksen tulehduk-
sista. Joissakin tapauksissa tapaturmalla voi olla osansa hampaiden menettämisessä.¹

Parodontiitti ja sen vaikutukset tulevat joissakin kertomuksissa ilmi hyvin:

*Yksi kerrallaan hampaat kovan säryn keralla irtosivat juuriltaan ja hölläh-
tivät kumoon.²*

Jotkut kertojat tietävät hyvin tarkkaan ja ovat miettineet hampaiden menetykseensä
johtaneita syitä ja analysoineet niitä, kun taas toiset toteavat niin vain käyneen. Eräs-
sä kertomuksessa informantti kuvailee hyvin seikkaperäisesti hampaidensa tilan hu-
nonemista:

*Kuten tietänette, kuivat limakalvot ovat hyvin otollisia bakteerien pesi-
mispaikkoja, joten uskonette varmaan sen, että tulehduksia minulla oli
vaikka muille jakaa. Kun tulehduksia on jatkuvasti sidekudos alkaa rap-
peutumaan, niin kävi, että minun ikeneni ajanoloon madaltumistaan,
madaltuivat niin paljon, että joidenkin suussa olleiden hampaiden juuri-
haarautumat näkyivät hyvin ienrajan yläpuolella.³*

Useissa kertomuksissa korostetaan sitä, että ei kuitenkaan jouduttu olemaan hampaat-
tomana, vaikka omista hampaista pitikin luopua. Useimpien kertojien mukaan oli hu-
omattavasti parempi vaihtoehto elää proteesit suussa kuin kokonaan ilman minkäänlai-
sia hampaista:

*Muutaman vuoden kuluttua piti tehdä osaproteesi ja viimein ylä sekä ala-
leukaan kokoproteesi. Mutta hampaattomana en ollut päivääkään. Sa-*

---

¹ Nevalainen 2004, 12.

² SKS KRA Hammashoito 17932/174.

³ SKS KRA Hammashoito 16881/888.

malla kerralla kun viimeiset hampaat vedettiin pois niin pantiin proteesit suuhun ja hyvä tuli.¹

Proteesien saaminen vaikutti väistämättömältä, eikä kertoja muistellut proteeseja juuri tämän enempää. Ilmeisesti hänellä ei ollut vaikeuksia tottua proteeseihin, tai jos oli, niin ei halunnut tuoda sitä ilmi. Hänen mielestään mainitsemisen arvoista oli kuitenkin, että hän sai proteesit niin nopeasti, ettei hänen tarvinnut elää ilman hampaita. Myös monessa muussakin kertomuksessa kerrotaan lyhyesti ja neutraaliin sävyyn elämästä proteesien kanssa:

Sain uudet hampaat teknikon kautta. Nekin oli aikanaan uusittava kun suu kutistuu. Ja teknikolta löytyi taas halpa ja hyvä apu pulmaan.²

Osa kertojista on päättänyt jo hyvissä ajoin etukäteen ennen ongelmien ilmaantumista hankkiutua kaikista hampaista vähitellen eroon edes yrittämättä tehdä niiden säilyttämisen hyväksi mitään:

Koskaan ei minun hampaitani paikattu. Aina kun hammas alkoi pahoin särkeä, kävin lääkärissä otattamassa sen pois.³

Moni on myös huomannut hampaiden hoidon ja jatkuvan hammaslääkärissä käynnin vaivalloiseksi ja selittää siten hampaiden menettämistä:

Etuhampaitani kävin muutaman kerran paikkauttamassa, mutta sen kivullisuuden ja rahanpuutteen vuoksi päätin jo yhdeksäntoista vuotiaana otattaa hampaani pois... Alaleuan hampaita paikkautin, yritin pitää niitä mahdollisimman kauan, mutta jo kolmikymppisenä teetätin kumpaankin leukaan proteesit⁴

Kertomuksessa ilmenee taas toistuvana teemana paikkaamisen aiheuttama kipu ja hammaslääkärikäyntien kalleus. Proteesien hankkiminen näyttäytyy lopulta helposti valittavana, lähes väistämättömänä, vaihtoehtona. Hampaiden hoidon negatiivisilla puolilla on koottu arkiteoriaa hampaiden menettämisen syistä. Arkiteorian tarkoituk-

---

¹ SKS KRA Hammashoito 17932/174.

² SKS KRA Hammashoito 17970/19653.

³ SKS KRA Hammashoito 17561/969.

⁴ SKS KRA Hammashoito 16870/4682.

sena on tässä mielessä ollut tehdä käsillä olevasta ongelmasta eli hampaiden menetyksestä jäsennettävä ja ymmärrettävä.¹

Aina ei särky ja vaivalloisuus kuitenkaan loppunut hammasproteesien hankkimiseen, vaan silloin odottivat uudenlaiset ongelmat:

Tekareita odotellessani uskoin pääseväni lopullisesti eroon hampaiden aiheuttamasta riesasta. Toiveajatteluni tuotti pettymyksen: kun tekarit asennettiin suuhuni, ne tuntui kerrassaan kauheilta, oli tunne ettei niitä voinut suussa pitää.²

Kertoja kuvailee pettymystään, sillä proteesit eivät täyttäneetkään odotuksia kivuttomuudesta. Joskus proteesit saattoivat tuntua ja näyttää huonolta ilman mitään yksittäistä syytä tai erityistä kipua:

Proteesit eivät olleet mieleiseni. Ne olivat minusta niin matalat ja jotenkin liki kitalakea, että tuntui huonolle... Taidetta se on proteesienkin valmistaminen. Ei se kaikilta onnistu.³

Informantti kuitenkin arvostaa proteeseja, sillä hän kutsuu niiden valmistamista *taitteeksi*, eli hänellä on siitä päätellen ollut myös positiivisia kokemuksia proteeseista. Ensimmäiset vain eivät onnistuneet, tai hän ei jostain syystä niihin tottunut.

Monet kertojat ovat saattaneet aikanaan tehdä tietoisesti päätöksen hampaiden poistamisesta, mutta myöhemmin poisto on ehkä alkanut kaduttamaan:

...Niin kiskoi hammaslääkäri kaikki ylähampaani ilman puudutusta. Olin 18 vuotias ja ilman ylähampaita. Kolmen kuukauden kuluttua minulle tehtiin yläproteesi. Vuotta myöhemmin sama tehtiin siskolleni, joka oli silloin 13 vuotias. Myöhemmin jouduin laittamaan alas osaproteesin ja nyt niitä muutamia omia hampaita varjelen kuin kalleinta aarretta.⁴

---

¹ Honkasalo 2008b, 228.

² SKS KRA Hammashoito 17561/969.

³ SKS KRA Hammashoito 17898/10047.

⁴ SKS KRA Hammashoito 17906/1898.

Kertojan viimeiset omat hampaat ovatkin *aarteita*, joita *varjellaan*. Jossain vaiheessa elämää siitä mikä oli ennen rasite, on tullut aarre. Suhtautuminen omiin hampaisiin muuttui paljon kertojan elämän aikana.

Eräs toinen kertoja muistelee hampaiden poiston olleen täysin oma päätös:

Siinäpä mieleeni pätkähti, että minä en rippikuvaan mene risaisilla etuhampailla --- Sinnepä sitten vaan tekohampaita teettämään¹

Tarina jatkuu kuitenkin ehkä hieman katuvaiseen sävyyn:

Tottapuhuen ne hampaat oli kamalat suussa. Puhe oli kuin suu olisi puuroa täynnä. Mutta hampaista tuli lähes 30 vuotta kestävä. Ja monet ei tienneet myöhemmällä iällä että minulla olisi tekohampaita ollutkaan.²

Kertoja päättää kuitenkin tarinan tyytyväisenä: *”Onnellinen olen, etten ole työntynyt tänne liian aikaisin. Kerkesivät kehitellä mummuillekin hampaat.”³* Kertoja on jo ehkä siinä elämän vaiheessa, jolloin proteesit kuuluvat viimeistäänkin elämään. Hän osaa katsoa taaksepäin tyytyväisenä, ja kantaa vastuun omista päätöksistään. Ehkä hänelle on myös ollut etua siitä, että hän on niin nuorena totutellut proteeseihin. Toisaalta kertoja kokee myös tyytyväisyyttä siitä, että hänen hampaattomuutensa on pysynyt piilossa, joten siitäkin päätellen hän on onnistunut ottamaan proteesit hyvin osaksi itseään.

Ensimmäisten proteesien hankkimista muistellaan usein yksityiskohtaisesti ja pitkällä tarinalla. Kirjoittajien elämästä kertovissa kertomuksissa toistuvana teemana ne ovat yhtä merkittäviä tapahtumia kuin maitohampaiden irrotus tai ensimmäinen hammaslääkärikäynti.

Monet kertovat proteesien hankkimisen myös olleen työn takana jo senkin takia, että matka hammaslääkäriin oli niin pitkä. Ehkä matkankin takia ensimmäisten proteesien hankinta on voinut jäädä niin hyvin mieleen. Proteesien hakureissusta on monilla niin yksityiskohtaiset muistot, että hammaslääkärin nimi ja proteesin hintakin ovat vielä

---

¹ SKS KRA Hammashoito 17907/19460.

² SKS KRA Hammashoito 17907/19460.

³ SKS KRA Hammashoito 16870/4682.

mielessä.¹ Monet ovat voineet pitää itseään myös eräänlaisina edelläkävijöinä proteesien hankkimisen suhteen hyväksymällä uutuuden muita nopeammin, ja siksi en-
simmäisten proteesien hankkimista muistellaan niin tarkasti.²

4.2. Proteesit — helpotusta ja katumusta

Monissa tarinoissa korostuu itse tehty päätös hampaiden poistattamisesta. Esimerkiksi eräs kertoja muistelee: *”Päätin, kevään tullen revitän nuo resut hampaat pois ja laita-
tan uudet.”*³ Kertoja haluaa korostaa omaa päätöstään kenties siksi, että puolustaa sitä
mitä itselle on tapahtunut, tai ei halua ainakaan syyttää ketään tai mitään muuta, edes
olosuhteita.

Kyseisessä tarinassa kertojalla ei ole ollut ongelmia proteesien kanssa ja hän on tottu-
nut niihin ilmeisen helposti, joten ehkä sen takia hän haluaa korostaa omaa päätöstä
elämänlaatua kohentaneesta asiasta. Tietyntylaisesta päättäväisyydestä uusien hampai-
den saamiseksi muistelee myös toinen kertoja:

*Kunpa saan työpaikan ja omaa rahaa. Teetän tekohampaat. Niitä ei säre
koskaan. Pääsisinpä niin kauvaksi ettei omankylän väki näkisi minua
hampaattomana.*⁴

Kertojaa ovat hammassäryt piinanneet lapsesta saakka, ja aikuisena hän on päättänyt
ottaa ohjat käsiinsä hampaiden suhteen ja päästä kerralla eroon kaikista säryistä. Ker-
toja uskoi lujasti, että omat hampaat poistamalla ja proteesit hankkimalla pääsee
eroon suun säryistä. Hän teettikin ensimmäisessä työpaikassa ollessaan proteesit, joi-
hin oli tyytyväinen. Kertomuksessa tulee esiin negatiiviset ajatukset liittyen näyttäyty-
miseen täysin hampaattomana. Omien hampaiden poistattamisen ja proteesien saami-
sen välillä on hampaattomuuden vaihe, johon kyseisellä kertojalla liittyi häpeää.

Monelle hampaiden poisto merkitsi ensisijaisesti pääsyä eroon hammassäryistä:

---

¹ Esim. SKS KRA Hammashoito 16866/3884 & 17819/302.

² Mikkola 2009, 148.

³ SKS KRA Hammashoito 17819/302.

⁴ SKS KRA Hammashoito 17819/302.

45-vuotiaana lääkäri poisti viimeisen kipeän hampaani. Sen toimenpiteen jälkeen lausahdin: -Kiitos-ihana kun pääsin eroon kiusankappaleista!

Tässä kertomuksessa hampaat olivat aiheuttaneet vain kipua ja harmia esimerkiksi pahanhajuisena hengityksenä. Kertoja nimittääkin hampaita *kiusankappaleiksi*. Vaikka hampaista eroon pääseminen olikin suoranainen helpotus, ei proteesien käytön opettelu ollut hänellekään helppoa.

Helpotus särkevien hampaiden poiston jälkeen ilmenee useista kertomuksista:

Kun suussani sitten oli kunnolliset hammasproteesit sekä ylä että alaleuassa se oli ilo, oli tosiaankin suurenmoista kun voin monen vuoden tauon jälkeen syödä raakaa porkkanaa ja näkkileipää.¹

Toinen kertoja muistelee: *”Pian äitikin pääsi eroon omista särkevästä hampaistaan.”²* Hampaiden poistoa kuvailtiin niistä eroon pääsemiseksi. Moni piti vain positiivisena tapahtumana, että hampaat poistettiin.

Toisaalta hammasproteesit ovat voineet aiheuttaa monenlaisia ongelmia koko loppuiäksi esimerkiksi syömisen suhteen. Monet voivat myös pitää hammaslääkärinä syyllisenä hampaiden menetykseen, sillä hampaita on saatettu poistaa liian herkästi. Proteesien uusimisesta ja implanttien laittamisesta jäi eräällekin informantille tunne *”kuin jyrän alle jäänyt”³*.

Huonoja hammaslääkəriin tai proteeseihin liittyviä kokemuksia kuvaillaan mitä moninaisimmilla ikävillä kielikuvilla, jotka toistuvat aineistossa niiden kohdalla, jotka eivät ole kokeneet tyytyväisyyttä proteesien osalta. Eräs kertoja keskittyy tarinassaan yksinomaan muistelemaan hampaidensa karua kohtaloa:

Olin proteesit suussa jo ennen 16 ikävuottani. Mutta niin olivat koulutoverinikin, lähes poikkeuksetta. Voiko olla kamalampaa kohtaloa? Kyllä olen miettinyt, että miksi, miksi?⁴

---

¹ SKS KRA Hammashoito 16881/888.

² SKS KRA Hammashoito 16980/1214.

³ SKS KRA Hammashoito 17888/1907.

⁴ SKS KRA Hammashoito 17888/1907.

Välillä kertoja poikkeaa muistelussaan käsittelemään jotain muuta asiaa, mutta palaa aina proteeseihin:

Aina saa pelätä että huomaavatko toiset, että minulla on proteesit. Vaihdan aina puheenaihetta mahdollisimman pian, jos joku tuttavistani kertoo käyneensä hammaslääkärillä, en halua kertoa omista kokemuksistani.¹

Kyseisellä kertojalla on hyvin huonoja lapsuuskokemuksia hampaidenhoidosta ja ne vaikuttavat yhä, ja ovat juurtuneet syvälle mieleen. Hän ei muistele hyvällä hammaslääkäreitä, hampaiden menetys kaiheartaa mieltä, eikä hänellä ole luottamusta hammaslääkäreitä kohtaan:

Olen monesti ajatellut, että minkä tähden ”viisaampien järki” ei sanonut ettei niitä olisi tarvinnut repiä pois.²

Kertoja muisteli useaan eri otteeseen vaikeuksistaan proteesien kanssa. Joskus viipyminen aiheessa on keino korostaa tapahtuman tärkeyttä.³ Kyselyyn vastatessa informantille on tullut ehkä tunne, että vihdoinkin hän saa vapaasti kertoa mieltä kaiheartavista asioista, ja hänelle on ollut tärkeää päästä kirjoittamaan niistä.

Samanlaisia kokemuksia voi olla paljon enemmänkin, ehkä tämänkin tutkimuksen kohteena olevan aineiston kirjoittajissa, mutta niiden jakaminen toisille ja edes kirjoittaminen niistä voi olla vaikeaa.

Marja-Liisa Honkasalo käyttää väitöskirjassaan *Reikä sydämessä. Sairaus pohjoiskarjalaisessa maisemassa* käsitettä *sosiaalinen kärsimys*. Taloudellista köyhyyttä ei voida enää pitää länsimaissa ainoana kärsimyksen mittarina. Kärsimystä jäsentää esimerkiksi sosiaalisten tilojen rajoittavat rakenteet. Sosiaalista kärsimystä voi olla vaikeaa havaita ja pukea sanoiksi, sillä ei ole riittävän hienovaraisia menetelmiä sen havaitsemiseksi. Kärsimyksen käsite liittyykin yksilön omaan kokemukseen, ja toisen ihmisen kokemuksesta jää aina jotain, jota ei voi pukea sanoiksi tai tavoittaa.⁴

---

¹ SKS KRA Hammashoito 17888/1907.

² SKS KRA Hammashoito 17888/1907.

³ Portelli 2006, 54.

⁴ Honkasalo 2008b, 73-74.

Monista Hammashoidon perinne -aineiston kertomuksista käy ilmi viitteitä sosiaalisen kärsimyksen kokemuksista. Erityisesti nykyhetkestä kertoessa vastaajat ilmaisevat, että heidän elämänsä voisi ehkä olla parempaa omien hampaiden kanssa.¹

Sosiaalinen kärsimys voi myös rajoittaa ihmisen elämää ja saattaa ihmisen erityisen alttiiksi esimerkiksi häpeän tunteille.² Häpeän tunnetta voi nykyhetkessä aiheuttaa tieto siitä, että hampaita paremmin hoitamalla ne saisi pysymään suussa.

Myös lyhyt ja toteava, näennäisen neutraali lausahdus voi kertoa vaikeasta asiasta.

Eräs kertoja toteaa hampaiden menetykseen johtaneista syistä ainoastaan: *”Kohtaloni oli saada erittäin huono hammasluu.”*³

Kertoja voi siten etäännyttää itsensä aiheesta ja analysoi hampaattomuuden yksinkertaisesti väistämättömäksi kohtaloksi. Myöhemmin hän toteaa proteeseista lisäksi: *”Tekohampaat ovat oiva keksintö”*⁴ Näin siis vain kävi hänelle ilman sen suurempia selitteilyjä. Tällaista kerronnan rytmitykseen liittyvää asiaa sanotaan *yhden lauseen tiivistykseksi*: kertoja voi tiivistää yhteen lauseeseen pitkään kestäneen kokemuksensa, tai vastaavasti viipyä pitkään hetkellisissä tapahtumissa. Joskus tällaiset rytmitykset kerronnassa voivat olla esimerkiksi keino siirtää huomio pois aroista asioista.⁵

Toinenkin vastaaja kertoo proteeseihin liittyvistä tunteistaan vasta hyvin pitkän ja polveilevan tarinansa lopussa melko lyhyesti:

*En tiedä mistä on johtunut, että hammasproteesi on ollut minulle vastenmielinen. Ajattelin aina että kunpa saisin pitää omat hampaat mahdollisimman pitkä --- Sen todistan että proteesi ei voita omia hampaita.*⁶

Hän ei selvästikään halua kertoa sen tarkemmin proteeseista ja elämästä niiden kanssa, tai niihin liittyvistä ongelmista, mutta haluaa kuitenkin sanoa, että proteesi on *vas-tenmielinen*. Sanana se on jo niin negatiivinen ja paljon kuvaava, että se kertoo kattavasti kertojan suhtautumisesta proteeseihin. Kertoja ei ehkä ole itselleenkaan selven-

---

¹ Esim. SKS KRA Hammashoito 17888/1907.

² Honkasalo 2008b, 15.

³ SKS KRA Hammashoito 17809/2841.

⁴ SKS KRA Hammashoito 17809/2841.

⁵ Portelli 2006, 54.

⁶ SKS KRA Hammashoito 17885/2852.

tänyt asioita, minkä takia proteesit ovat niin ikävät, tai sitten hän ei vain halua kertoa sen tarkemmin kaikesta harmista, mikä niihin on liittynyt.

Heillä, jotka eivät ole kokeneet proteeseja hyviksi, voi tunne vääryydestä olla korostunut ja haitata elämää, sillä proteesit ovat koko ajan läsnä arjessa. Niiden kanssa pitäisi onnistua elämään normaalia elämää mukavasti, syömään, hymyilemään ja tuntemaan muutenkin olo turvalliseksi.

Sosiaalisen kärsimyksen merkit voivat myös olla liian ilmeisiä ja tavanomaisia huomattavaksi, vaikka sosiaalista kärsimystä ymmärtämällä voidaan tavoittaa inhimillisiä kokemuksia, sekä ymmärtämään kärsimys hyvinvoinnin vastakohtana.¹

Jotkut kertojat ovat päättäneet kaikista vaikeuksista huolimatta elää proteesien kanssa ja olla välittämättä ikävyyksistä:

Leipä on kuitenkin hienontunut näilläkin vehkeillä. Välillä ne vähän lonksuu ja ikenet hinkkaantuu kipeiksi. Jos kovasti kipeytyy, niin laitetaan vesilasiin huilaamaan ja irrotellaan leveä hymy, ilman hampaita. Näillä vuosilla ei ole enään niin nuukaa. Särkeköön vesilasissa.²

Kertoja tottui sitkeydellä epämukaviin proteeseihin, ja suhtautuu vanhana niihin jo vähän humoristisestikin. Monille kuitenkin vaikeudet ovat ylitsepääsemättömiä, ja proteesit muistuttavat joka päivä kaikesta ikävästä, mikä on tapahtunut:

Häpeän näitä proteesejani, enkä kerro niistä suurin surminkaan yhdellekään ihmiselle... Miten minulle, joka olen aina halunnut pitää hyvää huolta itsestäni ja ulkonäöstäni on voinut käydä näin?... Onneksi on kuitenkin edes nämä proteesit, ettei tarvitse kulkea kokonaan ilman hampaita.³

Jotkut kertojat haluavat nähdä proteesien positiiviset puolet:

---

¹ Honkasalo 2008b, 73-75.

² SKS KRA Hammashoito 17785/3580.

³ SKS KRA Hammashoito 17906/1898.

Alusta alkaen minä opin hyväksymään hammasproteesit. Jopa tykkäsin niistä. Oli hyvin kätevää pestä hampaitaan vesihanan alla juoksevassa vedessä.¹

Kyseinen kertoja ei ole alkuun pitänyt erityisemmin proteeseista, mutta *hyväksyi* ne kuitenkin. Lopulta hän haluaa mieluummin nostaa esille jonkun positiivisen asian alkutaipaleestaan proteesien kanssa.

Huonosti istuvien proteesien kanssa ei ole kertomusten mukaan aina olla menty hammaslääkärille tai hammasteknikolle, vaikka sieltä olisi voinut helposti ja nopeasti saada avun. Moni on mieluummin yrittänyt selvittää ja elää huonojen proteesien kanssa. Ehkä hammaslääkärin oli liian vaivalloista mennä, tai asia koettiin liian vähäpätöiseksi. Moni ei varmaan myöskään halunnut valittaa proteeseista, sillä olihan juuri päästy eroon särkevästä hampaasta ja saatu tilalle proteesit, joita ei pitäisi särkeä. Proteesien aiheuttamaa hankausta ja huonoa istuvuutta on varmasti pidetty aivan liian vähäpätöisenä syynä hakeutua hammaslääkärin hoitoon. Monesti kertomuksissa ollaankin päädytty viilaamaan ja hiomaan proteesia omin keinoin.²

Kaikki ihmiset eivät vielä nykyäänkään tunne tarvetta hankkia proteeseja, vaan tyytyvät hyvinkin elämään ilman hampaita.³ Jos puuttuvat hampaat sijaitsevat taka-alueella, voidaan kokea, että se ei vaikuta ulkonäköön, ja voidaan tyytyä elämään ilman proteeseja. Ne on voitu kokea hankaliksi tai epämiellyttäväksi, tai ne ovat aiheuttaneet kipua.

Joissakin kertomuksissa vihjataan myös ikätovereiden vaikutuksesta hammashoitoon, jolloin ehkä syyllistetään jotakin muuta kuin itseä ja omia päätöksiä hampaiden huonosta tilasta. Siten käännetään huomio pois omista toimista, eikä ehkä kyetä käsittelemään asiaa, tai ei haluta ajatella, että hampaiden terveys olisi ollut omissa käsissä. Kertoja muistelee:

Muistan vain harvoja tapahtumia koulun puolesta hammaslääkärikäynneille. Ja ne kaikki olivat erittäin tuskallisia tilanteita. Ja koska minä olin

---

¹ SKS KRA Hammashoito 16980/1214.

² SKS KRA Hammashoito 17561/969.

³ Nevalainen 2004, 13.

helposti toisten kavereiden johdateltavissa oleva luonne, lopetinkin nuo käynnit melko pian.¹

Kertoja selittää hammaslääkärin välttelyn epämiellyttävillä kokemuksilla ja toisten ihmisten vaikutuksella. Kertomuksessa tulee myöhemmin ilmi kuitenkin lievä katumus menneestä hampaiden hoidon laiminlyönnistä:

Mutta en kuitenkaan osannut antaa arvoa omille hampailleni niin kuin olisi pitänyt²

Myöhemmin hänellekin on tullut ajatuksia siitä, että hampaista olisi itse voinut pitää parempaa huolta.

Suhtautuminen proteeseihin saattaa muuttua tai vaihdella yksilötasollakin elämän eri vaiheissa. Useimmiten aikuisuuden kääntyessä vanhuuteen proteesit on suurin osa hyväksynyt osaksi elämää, vaikka niistä ei kovasti pidettäisikään.

Joissakin kertomuksissa omat hampaat on haluttu pitää suussa viimeiseen asti, niin pitkään kuin mahdollista, vaikka se olisikin tuskallista:

Hampaitteni loppuelämä olikin kuin painajaisuni. Hampaani olivat niin kosketusarat, että hammasharjankin kosketus tuotti kipua, kun minä hammashullu sitten korjautin niitä kivusta huolimatta.³

Tässä kertomuksessa omat hampaat olivat kertojalle niin tärkeitä, että niillä oli oma elämänsä, josta tuli lopulta *painajaisunta*, jonka päätyminen hampaiden menettämiseen tuntui pahalta. Hampaista on myös käyty hoidattamassa hammaslääkärissä kivuliaisuudesta huolimatta, ja hampaat on poistettu vasta hammaslääkärin kehotuksesta. Proteeseihin tottumisenkin on ollut kovemman työn takana.⁴

Suhde proteeseihin saattaa joillakin informanteilla olla jopa lempeä, ehkä humoristinenkin, ja niihin suhtaudutaan joskus kuin oman itsen jatkeeseen:

---

¹ SKS KRA Hammashoito 16980/1214.

² SKS KRA Hammashoito 16980/1214.

³ SKS KRA Hammashoito 16881/888.

⁴ SKS KRA Hammashoito 16881/888.

Kotioloissa lomautan hampaani palveluksesta yön ajaksi, mutta reissun päällä pysyvät yön paikallaan.¹

Kertoja kirjoittaa päästävänsä hampaansa lepäämään, ja toisaalta siitä että ne palvelevat häntä. Matkalla pidetään ilmeisesti huoli, että ne eivät mene hukkaan, joten ne pysyvät suussa. Hammasproteesit ovat siis tärkeä osa häntä.

---

¹ SKS KRA Hammashoito 16870/4682.

5. Hampaattomia yhteiskunnan jäseniä

5.1. Hyväksyttävä hampaattomuus

Sosioekonomisia eroja on nähtävissä hampaidenkin suhteen yhä Suomen eri alueiden välillä, ja alueelliset erot ovat tunnistettavissa hampaiden menetyksen perusteella.¹ On siis perää siinä, että hampaattomuus ja jonkinlainen huono-osaisuus on liitetty yhteen. Toisaalta hampaattomuus on myös voinut olla helpommin hyväksyttävä asia joillakin alueilla sen ehkä kuuluessa normaaliin elämänkulkuun.

Mikkolan mukaan arjen kohtaamisissa yksilöt joutuivat perustelemaan uutuuksien käyttöä ja myös niistä kieltäytymistä. Mieli pidettä kumpaan tahansa suuntaan suhteessa uutuuksiin joutui siis perustelemaan. Joillain alueilla on voinut olla helpompaa laiminlyödä hampaiden hoito, kun taas toisessa ympäristössä on voinut joutua selittelemään enemmän hampaiden hoitamattomuutta.²

Lapsuudessani proteesit olivat vielä hyvin harvinaisia, eikä niihin kaikilla ollut varaa. Vanhat akat ja ukot olivat hampaattomia väkäleukoja. Suu oli painunut suppuun ja posket lommolle.³

Kertoja oli oppinut erottamaan jo lapsena hampaattomat ulkonäöltä ja piti sellaista ulkonäköä epämiellyttävänä tai ainakin vanhuuden merkinä. Jo varhain hampaattomuus on liitetty ensisijaisesti vanhuksiin ja nuoremmat ovat ainakin yrittäneet peitellä sitä.

Mikkolan mukaan kuvaukset uutuuksien, eli em. kertomuksessa hampaiden säilyttämisen tai proteesien, vastustajista ovat voineet lisätä sukupolvien välistä kuilua. Tässäkin kertomuksessa informantti tulkitsee tapahtumia ja kertoo merkityksistä, jotka voivat tuottaa karikatyyrimaisia kuvia vanhemmista ihmisistä.⁴

Huonokuntoisista hampaista johtuvat sosiaalisen elämän haitat tulevat monissa kertomuksissa esiin. Huonohampaisia kartettiin esimerkiksi tansseissa.⁵ Toisaalta hampai-

---

¹ Nevalainen 2004, 11.

² Mikkola 2009, 242.

³ SKS KRA Hammashoito 17970/19653.

⁴ Mikkola 2009, 166.

⁵ Esim. SKS KRA Hammashoito 17898/10047, 17561/969.

den harjausta pidettiin hienosteluna ja hammasharjaa turhana esineenä, joten suhtautumisten välillä on ristiriita.

Huonoista ja risaisista omista hampaista aiheutui haittaa, eivätkä proteesitkaan olleet aina kauniita ja istuvia, mutta kaikkein eniten vieroksuttiin täyttä hampaattomuutta ja täysin ilman hampaita elämistä:

Monet ihmiset olivat ennen hampaattomia ja varsinkin mummot ja vanhat miehet. Keski-ikäiset harvahampaisia. Ei monetkaan sitä hävenneet. Markkinoilla monet nauroivat hampaattomin ja harvoin hampain. Kyllä sitä lapsen silmin vähän oudoksuen katseli.¹

Kertoja tuo suoraan esille kirjoituksessaan hampaattomuuden *häpeämisen*. Hän ihmettelee, miten jotkut eivät peitelleet hampaattomuutta, vaikka sitä olisi hänen mielestään pitänyt yrittää peitellä. Häpeä hampaattomuudesta tulee esille myös seuraavasta kertomuksesta, ja siinä tunne häpeästä on omakohtainen:

Kuinka vihaankaan, kun lääkäri kysyy onko proteeseja ja niin joudun ottamaan suustani sekä yläproteesin että osaproteesin alhaalta. Häpeän itseäni sellaisena.²

Monille kertojille tuntui ajatus hampaattomuudesta edes väliaikaisesti huonolta:

Olisihan tuo lääkäri ottanut hampaani pois samantien, mutta minä en halunnut, halusin näet heti saada tilalle uudet hampaat.³

Joskus jouduttiin kuitenkin olemaan vastentahtoisesti täysin ilman hampaita jonkun aikaa, sillä proteesit harvoin sai heti suuhun hampaiden poiston jälkeen. Eräs kertoja ei halunnut kenenkään missään nimessä näkevän häntä hampaattomana, ja ratkaisi asian piilottelemalla proteesien odotteluajan:

Silloin kun nuo yläleuan hampaat otettiin pois, olin hammaslääkärin kehotuksesta kuukauden ilman hampaita. Vietin tuon ajan metsämökissä piilotellen.¹

---

¹ SKS KRA Hammashoito 17898/10047.

² SKS KRA Hammashoito 17906/1898.

³ SKS KRA Hammashoito 16881/888.

Monissa kertomuksissa käy ilmi selvästi haikailu omien hampaiden perään, vaikka kertojat olisivatkin tottuneet proteeseihin ja hyväksyneet hampaattomuuden. Silti he tekisivät monia asioita toisin, jos vain olisivat tiedäneet, että omat hampaat olisi ollut mahdollista säilyttää:

Jospa minunkin lapsuudessa ja nuoruudessa olisi hampaista pidetty jo koulusta alkaen sellaista huolta kuin nykyisin, olisi minullakin vielä omat ja erityisen hyvät hampaat!²

Kaikki eivät kuitenkaan ole erityisemmin haikailleet hampaitaan tai välittäneet, vaikka proteesien käyttö tulisi ilmi. Jotkut kertojat ovat avoimesti eläneet proteesien kanssa:

Hampaat ovat meille jokaiselle tärkeitä. Tarvitsemme niitä moniin toimiin. Tärkeimpiä ne ovat syödessä. Vähemmän tärkeitä muissa toimissa. Esimerkiksi hymyillessä hampaita ei välttämättä tarvita, muuta kuin esteettisessä mielessä.³

Toisaalta tässä kertomuksessa on pientä ristiriitaisuutta suhteessa hampaisiin. Alkuun kertoja toteaa, että hampaat ovat hänelle *tärkeitä*. Kuitenkin nopeasti hän alkaa kertoa, että ei niitä oikeastaan kovin moneen asiaan elämässä tarvitse, edes hymyilyyn.

Elinympäristön vaikutus ja lähipiirin suhtautuminen hampaiden hoitoon ja hampaiden menetykseen vaikuttaa luultavasti eniten siihen, miten yksilö käsittelee hampaiden menetystä ja hoitaa hampaitaan.⁴ Jos proteeseja on useilla lähipiirissä, voi olla helppompaa itsekään käyttää niitä, mutta toisaalta jotkut voivat haluta pitää omista hampaitaan huolta, vaikka muut eivät niin tekisi:

Ihmettelin sitä, kun jotkut ikäluokkani naiset sanoivat, että, he antavat hampaiden mennä, mitä niihin on rahaa tuhllata. Myöhemmin voi teettää proteesin.⁵

Kertoja itse ei luultavasti pidä hampaiden hoitoa *rahan tuhlauksena*, vaikka muut niin ajattelisivatkin.

---

¹ SKS KRA Hammashoito 16881/888.

² SKS KRA Hammashoito 16980/1214.

³ SKS KRA Hammashoito 17785/3580.

⁴ Nevalainen 2004, 12. Pekkola 2016, 227.

⁵ SKS KRA Hammashoito 17885/2852.

Eräässä kertomuksessa 22-vuotias kertoja poistattaa kaikki hampaat ja pitää sitä myöhemmällä iällä elämänsä tyhimpänä tekona. Hän käsittelee asiaa analyttisesti ja päättlee, että huonompiosaisten keskuudessa vallitsi ennen käsitys että hampaista oli hyvä päästä nopeasti eroon. Hän menikin nuorena hammaslääkäriin ja ilmoitti ”*Kaikki hampaat pois!*”¹. Kertoja kirjoittaa pitkän ja hyvin yksityiskohtaisen tarinan hampaiden poistosta puudutuksineen ja odotuksineen.²

Kertomuksen loppuksi informantti toteaa:

*Minunkin kolmella aikuisella pojallani on erittäin hyvät hampaat ja he pitivät niistä hyvin huolta, koska ovat siihen pienestä pitäen oppineet.*³

Tämä kertomus osoittaa hyvin asian, mikä toistuu muidenkin kertojien kertomuksissa, ja joka on luettavissa monista kirjoittajien tarinoista. Moni vastaaja pitää köyhyyttä yksiselitteisenä syynä huonolle hammashoidolle lapsuudessaan. Erityisesti 1940-luvulla syntyneiden vastauksissa huonot olosuhteet korostuvat syynä hampaattomuudelle, sillä silloin oli jo melko kattavasti hammaslääkäreitä ainakin suuremmissa kaupungeissa⁴. Seuraavalla sukupolvella on ollut kertomusten mukaan helpompaa, sillä heidän hampaistaan on alusta saakka pidetty huolta pyrkimyksenä säilyttää ne koko loppuelämän ajan.

Arkiteorioissa, joilla selitetään hampaiden huonoa kuntoa ja niiden menetystä, onkin usein aineksia yhteiskunnallisesta puheesta, sekä historiallisista kokemuksista.⁵ Tämän tutkielman muistitietoaineiston kertojat liittävät hampaiden huonon kunnon syyksi useimmiten vallitsevat olosuhteet, joihin on liittynyt köyhyys ja huono-osaisuus sekä hammashuollon puuttuminen maaseudulla.

5.2. Hampaat, kauneus ja vanhuus

Taina Kinnunen on väitöskirjassaan *Lihaan leikattu kauneus. Kosmeettisen kirurgian ruumiillistuneet merkitykset* tutkinut kauneuden suhdetta kulttuuriin ja kauneusleik-

---

¹ SKS KRA 16980/1214.

² SKS KRA 16980/1214.

³ SKS KRA 16980/1214.

⁴ Esim. SKS KRA Hammashoito 17907/9460.

⁵ Honkasalo 2008b, 229-230.

kausten merkityksiä yksilölle ja kulttuurille.¹ Kinnusen mukaan ruumista aletaan rekonstruoida naisilla vaihdevuosien kynnyksellä. Kauneuskirurgia kohdistuukin erityisesti vanheneviin naisiin.²

2000-luvun kauneuskirurgia ei tietenkään ole sama asia kuin menetettyjen hampaiden korvaaminen 1940-60-luvun maaseudulla, mutta erityisesti naisille kasvojen ulkonäkö on ollut tärkeää, ja proteesit siten ovat omalla tavallaan mahdollistaneet pienen kasvojenkohotuksen tai ulkonäön parannuksen.

Erityisesti monelle kertojalle on nuorena ollut tärkeää, että hampaat ovat näyttäneet ulospäin siedettäviltä. Silloin on saattanut riittää, että etuhampaat ovat olleet kunnossa:

Onneksi minulla oli nuoruudessani terveet etuhampaat. Näin ollen uskalsin vapaasti hymyillä.³

Kauneus onkin monelle tärkeä asia hampaista puhuttaessa, ovathan hampaat osa kasvoja. Hampaat näkyvät puhuessa ja hymyillessä. Monet kertojista tunnustavat myös katsovansa toisten hampaita:

Vaikka en ole koskaan arvostellut ihmistä ulkonäön perusteella, niin minulle on aina ollut tärkeää se että hampaat ovat siistin näköiset. Jostain syystä ihmistä huomioidessani, huomioni kiinnittyy ensimmäiseksi hampaisiin. Minuun tekee epämiellyttävän vaikutuksen, likaiset ja rikkinäiset hampaat.⁴

Länsimaisessa kulttuurissa ulkoinen ja ruumiillinen kauneus yhdistetään hyvyteen, menestykseen, älykkyyteen ja viehättävyyteen.⁵ Omia hampaita kyllä pidettiin arvossa, mutta toisaalta, jos ne olivat näkyvästi huonossa kunnossa, voi olla että proteeseja käyttämällä saatiin kasvoista kauniimmat. Huonoja hampaita oudoksuttiin⁶.

---

¹ Kinnunen 2008.

² Kinnunen 2008, 327.

³ SKS KRA Hammashoito 17561/969.

⁴ SKS KRA Hammashoito 16881/888.

⁵ Kinnunen 2008, 311.

⁶ Esim. SKS KRA Hammashoito 17858/2852.

Kinnusen väitöskirja-aineistossa kauneuskirurgia ja oma ruumis koettiin vahvasti omiana asioina.¹ Myös hampaattomuus on haluttu piilottaa muilta. Monen kertojan ylpeydenaihe olikin, että kukaan ei huomaa hammasproteeseja.² Tärkeää on ollut tunne siitä, että proteesit ovat piilossa ja hampaiden menetys pysyy yksityisenä asiana. Eräs kertojista kuitenkin kertoo katselevansa myös muiden proteeseja:

Usein katselen miltä kenenkin proteesit näyttävät. Ne on niin erilaisia. Joillakin luonnollisen näköisiä, joillakin suu on kaikesta huolimatta kuin tyhjä. Toisilla näkyy taas liikaakin.³

Kaikki proteesitkaan eivät kertojan mielestä näytä aina kauniilta, tai ne eivät aina ole parempi vaihtoehto ulkonäön kannalta kuin omat hampaat.

Monet kertojat ovat pitäneet proteeseja kauniimpina kuin omia hampaita, erityisesti jos omat etuhampaat ovat olleet huonot. *”Mitäpä nainen ei tekisi kauneutensa eteen”⁴* Kertoja kuvailee tällä tavalla uhrausta, jonka on joutunut tekemään luopuessaan omista risaisista hampaistaan. Luopuminen ei ole käynyt aivan helposti, mutta proteesien tasainen ulkonäkö on houkuttanut häntä kuitenkin enemmän.

Kinnusen tutkimus osoittaa, että erityisesti suomalaisten naisten käsityksiä leimaa itse-kriittisyys.⁵ Myös Hammashoidon perinne -aineistosta käy ilmi, että etupäässä kaikki kertojat ovat kriittisiä itseään ja omaa ulkonäköään kohtaan, enemmän kuin toisten ulkonäköä:

Mielestäni ne pilasivat ulkonäköni hyvin pahasti, vaikka muuten olin mielestäni aivan kelpollisen näköinen neito.⁶

Kulloinkin vallitseva kulttuuri vaikuttaa ihmisen käsitykseen omasta kauneudesta ja normaalia peilataan kulttuurissa vaikuttaviin ihanteisiin.⁷ Proteesien luonnollinen ulkonäkö on ollut kaikille kertojille tärkeää. Proteesit eivät ole saaneet näyttää liian val-

---

¹ Kinnunen 2008, 329.

² SKS KRA Hammashoito 16980/1214.

³ SKS KRA Hammashoito 17898/10047.

⁴ SKS KRA Hammashoito 16881/888.

⁵ Kinnunen 2008, 312.

⁶ SKS KRA Hammashoito 17932/174.

⁷ Kinnunen 2008, 38-39.

koisilta tai tekohampailta, sillä näin halutaan luultavasti luoda illuusiota, että hampaat tuntuisivat ja näyttäisivät enemmän omilta:

Yläleuan proteesiin hammaslääkäriini olisi laittanut ”lankkuaitaa”, tasainen tekohammasmainen rivi hohtavia hampaita (tietysti, tekohampaat-han ne olivat...), mutta en halunnut sellaista suuhuni. Pääsimme yhteisymmärrykseen näyttämällä vanhaa valokuvaa, (miten olikin säilynyt) ja pyysin laittamaan hampaat mallin mukaan. Hampaista tuli niin hyvät ettei (juuri) kukaan huomaa, että suussani on proteesit. Olin aika tyytyväinen tulokseen kun katsoin hampaitani peilistä.¹

Kyseisen tarinan kertojasta tulee tyytyväinen, koska proteesit on saatu tehtyä muistutamaan hänen omia menetettyjä hampaitaan. Proteesit ovat voineet tuntua paremmin omiin kasvoihin sopivilta.

Harvalla oli hyväkuntoisia ja kauniita hampaita 1940-1960-luvun Suomessa. Eräs kertoja kuitenkin muisteli lapsena kerran nähneensä kauniit hampaat:

Kun katselin isoisääni, joka lähenteli 70 ikävuottaan, havaitsin hänellä olevan täyden hammasrivin. Mutta miksi olin toisenlainen?²

Myöhemmin kertoja yhdisti kauneuden ja valkoisen hammasrivin ja halusi samanlaisen. Hän meni hammaslääkäriin poistattamaan hampaansa vain 17-vuotiaana saadakseen kauniin ja ehjän hampaiston:

Hammaslääkäri näytti värikarttaa. Mikä loistava hammasrivi syntyisikään noista hohtavista hampaista. Kelpaisi nauraa suuta peittelemättä.³

Kertojaa on voinut haitata likaiset ja huonokuntoiset hampaat, mutta hammasproteesit hankkimalla hän haaveilee voivansa nauraa ja hymyillä normaalisti. Myöhemmin häntäkin on kaduttanut hampaiden poistattaminen, sillä hänen omien lastensa hampaita on oiottu ja hoidettu muutenkin hyvin.⁴

---

¹ SKS KRA Hammashoito 17888/1907.

² SKS KRA Hammashoito 16866/3884.

³ SKS KRA Hammashoito 16866/3884.

⁴ SKS KRA Hammashoito 16866/3884.

Kinnusen kauneuskäsityksiä tutkivan väitöskirjan mukaan vanhuutta on alettu pitää yhä enemmän uhkana, sillä se enteilee kuolemaa. Siten vanhuudesta on myös tullut parannettavissa oleva sairaus. Ruumiillista vanhenemista on alettu pelätä teollistumisen myötä, sillä silloin vanhuuteen liittyvä elämäkokemus menetti itseisarvonsa.¹ Vanhuus on elämäkokemuksen arvostuksen laskun myötä estetisoitunut ulkonäön ominaisuuksiksi, jotka myös tuntuvat ruumiissa.²

Hampaattomuutta ja proteeseja voidaan pitää merkkeinä vanhuudesta, ja silloin siirtyminen aikuisuudesta vanhuuteen konkretisoituu proteesien käyttöönoton muodossa. Proteesien vastenmielisyyden ja vastustuksen voi siten ajatella johtuvan myös siitä, että yksilö ei halua ajatella itseään vanhana. Ensimmäiset proteesit saadessaan jotkut voivat myös kokea olevansa aikuisuuden ja välteltävän vanhuuden välitilassa.

Täydellisten ja valkoisten hampaiden liittyminen ruumiilliseen kauneuteen voidaan jäljittää länsimaisen kulttuurin medioitumiseen, mihin Kinnunenkin viittaa kauneutta koskevassa tutkimuksessaan. Lehdissä ja televisiossa näkyvien kauniiden hymyjen vuoksi hampaattomille ja huonohampaisille ihmisille on voinut tulla tunne oman ruumiin vajavaisuudesta.³

---

¹ Kinnunen 2008, 85-87.

² Kinnunen 2008, 89.

³ Kinnunen 2008, 308.

6. Johtopäätökset

Tutustuessani ensimmäistä kertaa Hammashoidon perinne -kyselyn aineistoon, välittyi minulle kuva siitä, että jonain tiettyinä ajankohtana tai tietyissä olosuhteissa, proteeseihin on alettu liittämään häpeää, ja niiden käyttöä on alettu peittelemään. Aineisto oli siinä suhteessa kahtiajakautunut. Aineiston tarkempi tutkiminen ja lähiluvun avulla piirtynyt kuva kertomuksista osoitti tämän olettamuksen vääräksi. Suu ja hampaat ovat niin henkilökohtainen asia, että tunteet jotka niihin liittyvät, johtuvat hyvin moninaisista ja moniselitteisistä asioista.

Hammasteesit kuuluvat kiinteästi ja läheisesti elämään, ja ne ovat oman fyysisen ruumiin jatke. Proteesit, kuten omatkin hampaat, ovat suussa ja siten jatkuvasti läsnä arjessa. Muistitietoaineiston kertomuksista voi päätellä, että proteeseihin liittyvien tapahtumien ja merkkipaalujen avulla voi paikantaa muitakin elämän taitekohtia, kuten ensimmäisen työpaikan tai rippikoulun.

Arkiteoria liittyy kiinteästi siihen, miten yksilö on kokenut tapahtumat omassa elämässään ja miten selittää ne itselleen. Henkilökohtaiset arkiteoriat pohjaavat omiin tai läheisten ihmisten kokemuksiin, ja voivat siten olla hyvin intiimejä. Arkiteoria siten rakentaa myös ihmisen omaa identiteettiä.

Muistitietoaineiston kertojien kokoamat arkiteoriat hampaiden menetyksestä yhdistelevät saatavilla ollutta lääketieteellistä tietoa ja kokemusperäistä tietoa. Kertomuksista käy ilmi, että näitä erilaisista lähteistä peräisin olevia tietoja yhdistellään, jotta voidaan luoda selityksiä siitä, miksi hampaat mustuvat, reikiintyvät ja lopulta putoavat itsestään tai ovat niin kipeitä, että ne täytyy poistaa. Arkiteorioiden sisältöön on eniten vaikuttanut jokaisen kohdalla oma eletty elämä ja omat ja lähipiirin kokemukset.

Kertomukset kertovat myös omasta ajastaan, ja arkiteorioista käy hyvin ilmi esimerkiksi muistelun kohteena olevan ajan puhtauskäsityksen eroaminen nykyisestä. Hammas- harja ja hampaiden hoito tämänhetkisen käsityksen mukaisella hyvällä tavalla teki vasta tuloaan kansan pariin. Hampaiden hoitoa koskevan tiedon huono saatavuus on luonnollisesti vaikuttanut arkiteorioiden muotoutumiseen, sillä puuttuva lääketieteellinen tieto on korvautunut kokemusperäisellä. Kokemusperäiseen ja arkijärjen tietoon

on myös voitu luottaa enemmän kuin lääketieteelliseen, ja siihen on voinut vaikuttaa varsinkin vanhempien ihmisten kohdalla habitus eli omaksuttu toimijuus.

Proteesien käyttäjät analysoivat itse syitä huonolle hammasterveydelleen kertomuksissaan. Monet informantit käyttävät arkiteorioita omien hampaiden terveyden selittämiseksi, mutta myös oman toiminnan ja päätösten teon puolustamiseksi. Hammaslääkärien huonolla saavutettavuudella on varmasti ollut vaikutusta hampaiden menetykseen, mutta myös tiedon puutteella ja yleisellä asennoitumisella hampaiden hoitoon.

Tyypillisimmillään arkiteorialla puolustetaan hampaiden poistoa selittämällä, että hampaiden paikkaus oli joko liian myöhäistä tai mahdotonta kivun takia. Proteesien teettämistä puolustettiin myös sillä, että sitä pidettiin väistämättömänä vaiheena elämää, joka oli kuitenkin jossain vaiheessa odottamassa.

Hampaiden menetyksen syinä pidettiin kertomuksissa myös hampaiden pesun ja hoidon laiminlyömistä, joka taas johtui siitä, ettei hampaiden hoitoon opastettu ja kehoitettu lapsuudessa. Hampaiden menetyksen selittävästä arkiteorioista voi myös löytää yhtymäkohtia tieteellisten teorioiden kanssa. Erityisesti parodontiitti tulee kuvatuksi monissa kertomuksissa.

Kati Mikkolan mukaan uutuuksien vastustus rakentuu aina suhteessa vastapuoleensa eli uutuuksien puolustajiin ja ensimmäisiin käyttöönottajiin. Muutokset eivät tapahdu mekaanisesti, vaikka mennyttä tarkastellessa uusi näyttääkin syrjäyttäneen vanhan.¹ Monissa kertomuksissa ilmenee ymmärrys, että jos hampaita olisi hoidettu paremmin nuorena, ja ehkä käyty hammaslääkärissä, olisivat asiat suun suhteen nyt toisin. Hitaasti on siis hyväksytty hammashuollon merkitys terveyteen, ja monien kertojien suhtautuminen hampaiden hoitoon on aikaa myöten muuttunut.

Arkiteoriat hampaiden menettämisen syistä ovat ymmärrettävissä kahdenlaisiksi. Toisaalta huono hammasterveys on koettu köyhyyden ja yhteiskunnallisten olojen syyksi, tai huonoiksi mahdollisuuksiksi hoitaa omia hampaita. Hammasharjat ja hammastahnat eivät olleet kaikkien ulottuvilla. Toisaalta taas hampaiden menetyksen on myös

---

¹ Mikkola 2009, 21.

voitu katsoa johtuvan yksilön omista valinnoista esimerkiksi hampaiden poistamisen suhteen.

Proteeseihin negatiivisesti suhtautuvien arkiteorioista on havaittavissa hieman syyttäväkin sävy yhteiskuntaa ja vallitsevia olosuhteita kohtaan, kun taas proteesit hyväksyneet kertojat selittävät hampaiden menetystä itselleen esimerkiksi kivuista eroon pääsemisellä.

Lähes jokaisen informantin kertomuksesta kävi ilmi, että vielä enemmän kuin proteeseja, pelättiin täyttä hampaattomuutta ja sen mukanaan tuomaa ulkonäköä. Edes väliaikaisena vaihtoehtona ei haluttu olla ilman hampaita. Hampaattomuus ja hammasproteesien käyttö koettiin yksityisasiaksi ja haluttiin siten pitää piilossa muilta.

Naisten ja miesten vastausten välillä ei löytynyt mitään selkeitä, yleistettävissä olevia eroja suhtautumisessa proteeseihin tai hampaiden ulkonäköön. Naisten vastauksissa korostui ehkä hieman enemmän kauneuteen liittyvät seikat, mutta toisaalta miehetkin pitivät ainakin täysin hampaattomana oloa välteltävänä olotilana.

Nykyään proteesit yleensä liitetään vanhuuteen ja vanhenemiseen, ja jo muistitietoaineiston kertomuksissa hampaattomuutta onkin pidetty vanhuuden merkinä. Tosin aikaisemmin vanhukset eivät käyttäneet yhtä yleisesti proteeseja, vaan elivät kertojien mukaan monin paikoin täysin hampaattomina.

Kokemusten yksityisyys korostuu kertomuksissa hammasproteeseja ja hampaiden poistoja muisteltaessa. Lähes kaikkien kertojien tavoitteena on ollut piilottaa oma hampaattomuus ja proteesien käyttö muilta. Ulkonäöllisesti on myös tavoiteltu mahdollisimman luonnollisia proteeseja, jotka eivät erottuisi kasvoista.

Tutkijan jatkuvalla reflektiolla tutkimusaineistoon ja ennakkokäsityksillä aiheesta on tärkeä rooli muistitietotutkimusta tehdessä. Aikaisempien käsitysten ja tietojen vaikutuksen kirjoittaminen auki ei tee tutkimuksesta subjektiivista, eikä muuta jo olemassa olevia asioita. Monet asioiden merkitykset ja käsitteet ovatkin olemassa jo ennestään valmiina, mutta tutkija itse päättää, mitä hän niistä käyttää omassa tutkimuksessaan. Tutkijan oma ennakkokäsitys aiheesta on myös lähtökohta tulkinnalle. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa nykyisin hyväksi tiedetyt tavat hoitaa suun terveyttä toimivat ikään kuin peilinä sille, mitä muistitietoaineisto kertoo hampaiden hoidon kokemuksista.

Hammaslääketieteen kehittyminen, ja historialliset käsitykset puhtaudesta ja kauneudesta ohjaavat tulkintaa, ja auttavat sijoittamaan aineiston kertomukset kontekstiin.

Hammashoitoa ja kokemuksia siitä voitaisiin tutkia enemmänkin kansatieteen näkökulmasta. Esimerkiksi kokemuksia kouluhammashoidosta voitaisiin kerätä ja tutkia, ja siten hyödyntää parantamaan nykyistä, niukoin resurssein toimivaa kouluhammashoitoa. Kouluhammashoito on avainasemassa tulevien aikuisten suun terveyden ja hammaslääkärikokemusten suhteen.

Hampaiden terveyttä koskevien arkiteorioiden muuttuminen ja pysyminen eri aikatasoilla ja eri paikoissa olisi myös kiinnostava jatkotutkimuksen kohde. Esimerkiksi maitohampaiden irtoamiseen on liittynyt paljon taikauskoa, ja tämänkin tutkimuksen kertomuksissa maitohampaiden irtoaminen oli tärkeä tapahtuma, ja sen uskottiin vaikuttavan tulevaan hammasterveyteen. Myös nykyään lapsen ensimmäisen maitohampaan irtoaminen on merkittävä asia, ja joillekin lapsille kerrotaan tarinaa hammaskeijusta. Olisi mielenkiintoista tutkia, millaisilla arkiteorioilla tämän päivän vanhemmat selittävät esimerkiksi lasten hampaiden kasvamisen vinoon.

Kaikille tarjotun kunnallisen terveydenhuollon ansiosta Suomessa on ollut esimerkillinen terveydenhuoltojärjestelmä myös hammashuollon osalta. Hampaattomuus on vähentynyt hammaslääkärien hyvän saatavuuden takia ja hammaslääketieteen kehittymisen vuoksi, mutta myös yleisen asenteen parantumisen ansiosta. Mihin suuntaan terveydenhuolto on menossa tulevien uudistusten myötä? Toivottavasti se ei ole menossa taaksepäin siinä mielessä, että hoidon saatavuus huononee ja eriarvoisuus lisääntyy. Hoidon saatavuus vaikuttaa suoraan hampaiden tilaan ja siten sosiaalisen kärsimyksen määrään, tosin ajallisella viiveellä.

Lähteet

Painamattomat lähteet:

Suomalaisen kirjallisuuden seura, Kansanrunousarkisto.

Hammashoidon perinne -keruu.

SKS KRA Hammashoito 17970/19653

SKS KRA Hammashoito 17932/174

SKS KRA Hammashoito 16881/888

SKS KRA Hammashoito 17785/3580

SKS KRA Hammashoito 17561/969

SKS KRA Hammashoito 17898/10047

SKS KRA Hammashoito 17906/1898

SKS KRA Hammashoito 16980/1214

SKS KRA Hammashoito 17809/2841

SKS KRA Hammashoito 17885/2852

SKS KRA Hammashoito 17907/19460

SKS KRA Hammashoito 17888/1907

SKS KRA Hammashoito 17819/302

SKS KRA Hammashoito 16866/3884

SKS KRA Hammashoito 16870/4682

Elektroniset lähteet:

Geertz, Clifford 1992: Common Sense as a Cultural System.

<http://ayman980.com/class/Readings/Clifford%20Geertz%20-%20Common%20Sense.pdf> Luettu 7.4.2018.

Painetut lähteet:

Abrams, Lynn 2010: *Oral History Theory*. New York: Routledge.

Alaluusua, Satu & Karjalainen Sara 2012: Mallimaata etsimässä: Lasten hammashoidon voittoja ja vastoinkäymisiä. — Aurora-ryhmä (toim.) *Jalkaporasta bioaikaan — Hammaslääketiedettä ja suun terveydenhuoltoa sotavuosilta 2000-luvulle*. Helsinki: Hammaslääketieteen historian seura Aurora ry.

Alftberg, Åsa 2017: New Objects, Old Age: The Material Culture of Growing Old. *Ethnologia Fennica. Finnish Studies in Ethnology. vol 44*, 23-24.

Andersen, Michael 2015: This "Other" Brain of Mine. *Ethnologia Scandinavica. Journal of Nordic Ethnology. vol 45*, 125-139.

Drakos, Georg 1997: Makt över kroppa och hälsa. Om leprasjukas självförståelse i dagens Grekland. Tukholma: Brutus Östlings bokf Symposion.

Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija 2006: Muistitieto ja tutkimus. — Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina 2006: Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. — Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Foucault, Michel 2003: *Society must be defended: Lectures at the College of France 1975-1977*. London: St Michel's Press.

Helsti, Hilikka 2000: Kotisynnytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvastuun konfliktista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Honkasalo, Marja-Liisa 2008a: Etnografia terveyden, sairauden ja terveydenhuollon tutkimuksessa. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti 45(1)*.

Honkasalo, Marja-Liisa 2008b: Reikä sydämessä. Sairaus pohjoiskarjalaisessa maisemassa. Tampere: Vastapaino.

- Honkasalo, Marja-Liisa 2012: Kulttuuri ja sairaus etnografisena tutkimuskohteena. Marja-Liisa Honkasalo & Hannu Salmi (toim.) *Terveyttä kulttuurin ehdoilla*. Turku: K&H Kustannus.
- Jakkula, Irma & Luostarinen, Veikko 2012: Endodontian kliiniset juuret. — Aurora-ryhmä (toim.) *Jalkaporasta bioaikaan Hammaslääketiedettä ja suun terveydenhuoltoa sotavuosilta 2000-luvulle*. Helsinki: Hammaslääketieteen historian seura Aurora ry.
- Jalkaporasta bioaikaan — Hammaslääketiedettä ja suun terveydenhuoltoa sotavuosilta 2000-luvulle 2012. — Aurora-ryhmä (toim.) Helsinki: Hammaslääketieteen historian seura Aurora ry.
- Kinnunen, Taina 2008: Lihaan leikattu kauneus. Kosmeettisen kirurgian ruumiillistuneet merkitykset. Helsinki: Gaudeamus.
- Korkiakangas, Pirjo 2006: Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. — Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korkiakangas, Pirjo & Olsson, Pia & Ruotsala, Helena & Åström, Anna-Maria 2016: Kirjoittamalla kerrottua. — Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström (toim.) *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä* Helsinki: Ethnos.
- Latvala, Pauliina 2004: Kerrotun ja kertomatta jätetyn jäljillä. Suvun suuri kertomus – keruu ja tutkimusprosessin vaiheet. — Tuulikki Kurki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Meurman, Jukka H. & Murtomaa, Heikki & Le Bell, Yrsa & Autti, Heikki (toim.) 2008: *Therapia Odontologica: Hammaslääketieteen käsikirja*, Editio Studiorum, Volumen secundum. Helsinki: Academica.
- Mikkola, Kati 2009: Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nevalainen, Martti Juha 2004: Prosthetic rehabilitation of missing teeth and oral health in the elderly. Helsinki: Helsingin yliopisto.

<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/20268/prosthet.pdf;sequence=1>

Ojanen, Karoliina 2016: Silences, Old Age and Institutionalised Care. *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology. Special Issue: Silence in Cultural Practices. vol 46:2*, 14-26.

Olsson, Pia 2016: Kyselyaineistojen dialogisuus. — Pirjo Korhokangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström (toim.) *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Helsinki: Ethnos.

Paal, Piret 2011: Written Cancer Narratives. An Ethnomedical Study of Cancer Patients' Thoughts, Emotions and Experiences. Helsinki: Helsingin yliopisto.

<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/24376>.

Pekkola, Airi 2016: Hammasta särkee. Tutkimus hammassärlyn kansanomaisesta parantamisesta ja hammasmädän ehkäisystä Suomessa ja Virossa. Helsinki: Airi Pekkola.

Portelli, Alessandro 2006: Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen. — Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pöysä, Jyrki 2006: Kilpakirjoitukset muistitietotutkimuksessa. — Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pöysä, Jyrki 2015: Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen. Helsinki: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Seppä, Maaru 2016: Kyselyaineisto opinnäytetyön aineistona. Kyselyvastauksista tutkimusaineistoksi ja tulkinnaksi. — Pirjo Korhokangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström (toim.) *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Helsinki: Ethnos.

Sotamaa, Marja (toim.) 2004: Hammashoidon perinne. Helsinki: Suomen Hammaslääkäriliitto ry.

Tala, Heikki & Vuorela, Heikki 2012: Sosiaalinen herääminen: Sosiaaliammaslääketieteen pitkä tie kansanterveystyöstä suunterveystieteeksi. — Aurora-ryhmä (toim.) *Jalka-*

porasta bioaikaan – Hammaslääketiedettä ja suun terveydenhuoltoa sotavuosilta 2000-luvulle. Helsinki: Hammaslääketieteen historian seura Aurora ry.

Ukkonen, Taina 2006: Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. — Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vuorela, Heikki 2012: Rakentamisen vuosikymmenet: Suun terveydenhuolto hyvinvointiyhteiskunnan myllerryksessä. — Aurora-ryhmä (toim.) *Jalkaporasta bioaikaan – Hammaslääketiedettä ja suun terveydenhuoltoa sotavuosilta 2000-luvulle.* Helsinki: Hammaslääketieteen historian seura Aurora ry.

Vuorela Heikki 2017: Hammaslääkäriprofession synty – parturit ja välskärit ammattikunnan juurina. *Suomen Hammaslääkärilehti 1/17 N.s. Vol. XXIV, 24-26.*

Wiszmeg, Andréa 2016: Cells in Suspense. Unboxing the Negotiations of a Large-scale Cell Transplantation Trial. *Ethnologia Scandinavica. A Journal for Nordic Ethnology. Volume 46, 104-123.*

Wolanik Boström, Katarzyna & Öhlander Magnus 2015: Mobile Physicians Making Sense of Culture(s). On Mobile Everyday Ethnography. *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology. vol 45:1, 7-24.*